

KAIVOPUISTO

HELSINKI-SEURA

KAIVOPUISTO

ENTISAIKAIN HELSINKI XVIII

KAIVOPUISTO

TOIMITUS

Mikko-Olavi Seppälä Sauli Seppälä Taneli Eskola Martti Helminen Maunu Häyrynen

HELSINKI-SEURA | HELSINGFORS-SAMFUNDET

TE

© Kirjoittajat ja Helsinki-Seura 2008

TOIMITUS

Mikko-Olavi Seppälä

Sauli Seppälä

Taneli Eskola

Martti Helminen

Maunu Häyrynen

ULKOASU

Mika Huovinen / Oy Graaf Ab

ISSN 0421-2835

ISBN 978-951-9418-16-2

Saarijärven Offset Oy 2008

SISÄLTÖ

Lukijalle.....7

HIENOSTOSAAREKE

Hienostosaareke..... 11

Maunu Häyrynen

    Puiston synty 13

    Keidas ja kalliot 19

    Kylpyläpuiston häviö 21

    ■ Kalliolinna 23
    Mikko-Olavi Seppälä

Kaivopuiston kylpylän kukoistus.....29

Mikko-Olavi Seppälä ja Martti Helminen

    ■ Rauhaniemi ja ruhtinatar Zinaida Jusupoff.....35
    Mikko-Olavi Seppälä

Kaivopuiston asukkaita..... 39

Mikko-Olavi Seppälä

Tivoliteatteri – Puistoteatteri 49

Mikko-Olavi Seppälä

    ■ Cygnaeuksen galleria 51

Teollisuusnäyttely Kaivopuistossa 1876 57

Martti Helminen

PROMENADIPUISTO

Promenadipuisto 65

Maunu Häyrynen

    Puistotoimen alku 69

    Ruotsin mallit..... 75

    Uudelleenrakennustyö 79

    Porvareiden paikka.....81

    Käsipohjaa vai koira? Kaivopuiston uimalaitos 87

Sauli Seppälä

    ■ Salus-sairaala 92
    Mikko-Olavi Seppälä

Hienostovarieteesta puisto-operettiin.....93

Mikko-Olavi Seppälä

    Kaivuhuoneen varietee 93

    Operettia ulkoilmalavalla.....95

    ■ Marmoripalatsi 97

    Näivettyvä puistoteatteri.....100

    ■ Kaivuhuoneen orkesteri 1870- ja 1950-luvulla... 102

PUUHAMAA

Puuhamaa.....109

Maunu Häyrynen

    Kerrottu puisto 110

    Kaivopuisto, adjö 113

    ■ Mannerheim Kaivopuistossa 117
    Martti Helminen

Kaivopuisto: *Le maison des Corps Diplomatiques* 119

Sauli Seppälä

    Viron suurlähetystö

        – Itäinen Puistotie 10 121

    Britannian suurlähetystö

        – Itäinen Puistotie 15–17 122

    Espanjan suurlähetystö – Kalliolinnantie 6.....125

    Italian ja Brasilian suurlähetystö

        – Itäinen Puistotie 4 125

    Ranskan suurlähetystö – Itäinen Puistotie 13..... 127

    ■ ”Aukosta näin pyöreästä ne kauniit
    kappaleet, joit’ Taivas kantaa” 129

Koko kansan Kaivopuisto 133

Sauli Seppälä

    Liikuntapuisto.....138

    Piknikpuisto 140

    Musiikkipuisto.....144

    ■ Huvikävelijät.....148
    Mikko-Olavi Seppälä

Lähteet- ja kirjallisuus..... 153

Lukijalle

Kaivopuiston perustamisesta tulee 2009 kuluneeksi 175 vuotta. Edellinen Kaivopuiston historia-teos, A.O. Heikelin *Brunnsparkens historia 1834–1886*, ilmestyi miltei 90 vuotta sitten.

Aloitteen Kaivopuistoa käsittelevästä kirjasta teki alkuvuonna 2007 Helsinki-Seuran nyt jo edesmennyt toiminnanjohtaja Rolf Martinsen. Hanketta varten perustettiin julkaisujaosto, johon ovat kuuluneet Helsinki-Seuran puheenjohtaja, erikoistutkija Martti Helminen sekä johtokunnan jäsenet FT Mikko-Olavi Seppälä ja museonlehtori Sauli Seppälä. Teoksen pääkirjoittajaksi kutsuttiin Turun yliopiston maisemantutkimuksen professori Maunu Häyrynen, Helsingin viheralueiden rakentamisen asiantuntija, jonka väitöskirjan *Maisemapuistosta reformipuistoon* (1994) Seura kustansi. Professori Häyrysen ehdotuksesta mukaan kutsuttiin Taideteollisen korkeakoulun dosentti, valokuvaaja Taneli Eskola, jonka uudet valokuvat asettuvat teoksessa vuoropuheluun historiallisten valokuvien kanssa.

Kaivopuisto ilmestyy Entisaikain Helsinki -sarjan kahdeksantentoista osana. Tämä Helsinki-Seuran oma julkaisusarja juontaa juurensa jo 1930-luvulle. Samalla *Kaivopuisto* juhlistaa ensi keväänä 75 vuotta täyttävää Helsinki-Seuraa. Jo 1955 Seura kustansi Päiviö Tommilan teoksen *Helsinki kylpyläkaupunkina* (2. painos 1981). Kaivopuisto on kokenut erilaisia vaiheita ja muodonmuutoksia. Se on nähnyt 1800- ja 1900-luvulla loistokkaita juhlia, massatapahtumia ja sotia.

Entä 2000-luvulla? Helsinki-Seura on ollut jo pitkään huolestunut kaupungin keskeisten arvo-
puistojen hoidosta ja kunnosta. Kaivopuiston, joka on Kaisaniemen ja Esplanadin puistojen ohella Helsingin vanhimpia ja perinteikkäimpiä viheralueita, kuuluisi olla kaupungin ja kaupunkilaisten silmäterä. Toivottavasti tämä kirja lisää päättäjien ja muiden kansalaisten tahtoa vaalia yhteistä, arvokasta kulttuuriympäristöämme ja -perintöämme.

Helsingissä Pyhäinpäivänä 2008,

Martti Helminen, Mikko-Olavi Seppälä, Sauli Seppälä, Maunu Häyrynen ja Taneli Eskola.

HIENOSTOSAAREKE

Kuvakooste Kaivopuistosta, kuvannut C. E. Hårdh 1860-luvulla. MV.

Hienostosaareke

Panoraama on leveä vaakasuora maisemakuva, katsojaa ympäröivä sylinterimäinen kuva-pinta tai myös horisontaalisesti liikkuva kuva, joilla luodaan keinotekoinen vaikutelma rajoittamattomasta näkökentästä. Panoraama otettiin käyttöön 1700-luvun lopulla suurkaupunkien, eksoottisten luonnonmaisemien ja historiallisten taistelukohtausten spehtaakkeli-maisena esitystapana, jonka luomaa todellisuusvaikutelmaa pidettiin aikanaan hätkähdyttävänä. Suomessakin panoraamat tulivat käyttöön 1800-luvun alkupuolen kivipiirroksissa, jotka vuosisa-dan lopulla korvautuivat valokuvakoosteilla.¹

Panoraama, kuten keskeisperspektiivikin, muuttaa ympäristön yksilön katseen hallitsemaksi kulutustavaraksi. Se leikkaa maailmasta aika-paikka-viipaleen, joka jatkuu näennäisesti äärettö-miin kuvatilän ulkopuolelle. Panoraamojen kukoistuskauti on ollut myös näköalapaikkojen, nä-

Puiston synty

Kaivopuisto oli Suomen ensimmäisiä näköalalle pyhitettyjä ympäristöjä ja myös varhaisimpia kansainvälisiä matkailukohteitamme. Sieltä käsin on kuvattu ensimmäinen suomalainen panoraama, Magnus von Wrightin ja Bertel Strömerin Helsingin panoraama Kallioliinnasta vuodelta 1847. Kaivopuiston sijainti maisemassa näkyy vielä paremmin F. Liewendahlin tunnetussa panoraamassa Viaporin pommituksesta 10.8.1855.

Kaivopuiston kylpylä- ja kaivohuoneyhtiö perustettiin vuonna 1834 Helsingin kaupungin vuokramaalle, joka alun perin oli kuulunut Töölön kylän yhteismaihin. Ennen puistoa alue oli asumaton ja maanmittari Carl Hagströmin 1770-luvun arvion mukaan joutomaata: runsaiden kallioiden välisissä notkelmissa kasvoi mitätöntä leppä-, näre- ja katajapusikkaa. Kuvaus vastaa etelärannikon ja -saariston kallioselänteiden hallitsemaa maisemakuvaa, jonka paljautta tuolloin yleinen laiduntaminen entisestään korosti. Maisemakuvaa vilkastutti Helsinginniemen ja Harkan välisestä Uuninsuunsalmesta kulkeva rannikkoväylä purjealuksineen.³

Kaivopuiston alue käsitti kaksi selännettä, 23 metriä merenpinnasta korkean Tuulimyllynmäen ja matalamman Skanssinmäen (nimitykset ovat 1800-luvulta). Niiden välissä oli soistunut laakso ja Skanssinmäen länsipuolella kuusta kasvava notko. Puiston perustajien kannalta paikan tekivät mielenkiintoiseksi yhtäältä sijainti ulapan äärellä Helsinginniemen uloimmassa kärjessä ja toisaalta sopiva etäisyys rakennetusta kaupungista. Merellisen sijainnin merkitys perustui 1800-luvun alussa Ranskan rannikkokaupungeista levinneeseen ns. thalassoterapiaan eli merikylpyhoitoon, joka toi merikylpylät muotiin (ks. Seppälän & Helmisen artikkeli Kaivopuiston kylpyläkaudesta). Eristäytyneisyys suhteessa Ullanlinnanvuoren taakse jäävään kaupunkiin takasi rauhan ja luonnonympäristön. Keskustaan oli silti hyvät yhteydet sekä maitse Eteläsataman kautta että höyrylaivalla.⁴

Merellisyys merkitsee tuulisuutta, ja Kaivopuistoa reunustavat kallioselänteet tarjosivat suojaa tuulilta. Selänteillä miasma eli ajan terveysoppien mukaan mätänevän aineksen synnyttämä epä-

Kaivopuiston lähes luonnontilaista etelärantaa 1868. MV.

Kaivopuiston lampea ympäröi vuonna 1876 tiheä puusto ja hoitamaton ruohikko. Daniel Nyblin. MV .

Meri ja rannikkoväylä hallitsivat Helsinginniemen maisemaa ennen Kaivopuistoa, kuten tänäänkin. 1890-luku. HKM.

terveellinen höyry tuulettui tiehensä, samalla kun ne toimivat romanttisina näköalapaikkoina. Miasman vähentämiseksi Kaivopuiston alueen alavat kohdat kuivattiin ja vesi johdettiin kahteen tekolampeen ja niistä edelleen mereen. Alue tarjosi kasteluveden lisäksi tasaisen pohjan puistotutuksille ja kylpylävieraiden päiväkävelyitä varten tarvitsemalle käytäväverkolle.⁵

Rannikkoluonto ei kelvannut kylpyläkäyttöön jalostamattomana. Kalliorinteitä yritettiin peittää lammikoiden kaivamisesta saaduilla massoilla ja jostain kauempaa tuotiin ruokamultakerros kaiken katteeksi. Alaviin osiin istutettiin Saksasta tuotuja jalopuita ja koristepensaita, puiston länsiosan rinteille taas männyn- ja koivuntaimia pormestari Tengströmin tiluksilta Laajasalosta. Myöhemmän Skanssinmäen näköalapaikalle rakennettiin nykyiset kapeat portaat luonnonhalkeamaan.⁶ Maisema jaettiin näin kahtia vehreän puistomaiseen, pastoraaliseen osaan sekä maalauksellisen romanttiseen osaan, mikä näkyy hyvin Magnus von Wrightin tai Vasili Sadovnikovin varhaisissa maisemankuvauksissa. Kaivuhuoneen ja pääkäytävän eli Ison Puistotien ympärillä kasvoivat 1800-luvun puolessavälissä nuoret puistopuut, josta selvästi erottuivat Puistotietä reunustavat lehmusrivit, ja Skanssinmäellä näkyi hajanaisia havupuistutuksia paljaiden kallioiden lomassa.

Ihanat naiset rannalla. TE.

Vanha talvitie kulki Kaivopuiston läpi vielä vuonna 1907. Artur Faltin. MV.

Keidas ja kalliot

Maiseman kaksinaisluonne tuli esiin Helsingin yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden professori Jakov Grotin Kaivopuiston kuvauksessa vuodelta 1840:

Graniittiperustalle uskomattomin vaikeuksin istutettu suuri puutarha ei tietenkään ole vielä ehtinyt kasvaa täyteen mittaansa, mutta sen miellyttävä sijainti lupaa siitä ihanaa kävelypaikkaa. -- Nyt johtaa tasainen viertotie läpi vielä äskettäin kulkukelvottoman alueen. Kauempana tie kiemurtelee hirveiden kallioiden välissä, joiden lähes luotisuorat seinämät kohoavat halkeamineen. Tuntuu kuin valtavat graniittijätkäleet voisivat millä hetkellä hyvänsä kaatua rohkean vaeltajan niskaan.⁷

Vastaistutettu puisto puuntaimineen näkyy hyvin Wladimir Swertschkoffin ja Johan Knutsonin litografiassa vuodelta 1841.

Monien muiden varhaisten kuvaajien tavoin Magnus von Wrightin vuoden 1847 panoraamaan tekstin kirjoittanut Fredrik Berndtson korosti puistoa ihmisen voittona karusta luonnosta:

Näin on villi ja autio seutu kivineen, soineen ja kääpiökasvuisine pensastoineen, missä vain saraheinä ja saniainen viihtyvät ja missä ei kasvanut muuta kukkaa kuin kanerva, muuttunut lyhyessä ajassa ihanaksi viheriöiväksi laaksoksi, missä kastanja ja vaahtera viihtyvät ja ruusu kukkii; huvilat ja istutukset ovat nousseet paljaille kallioille, ja siellä missä ennen vain naakat ja varikset kokoontuivat, löytää nyt koko elegantin maailman liikkumassa pilailleen ja iloiten.⁸

Berndtsonin kuvaus saa vahvistusta sekä von Wrightin panoraamasta että Liewendahlin vuoden 1855 sotapanoraamasta, joissa koko puistoalue näkyy vehmaana ja hoidettuna keitaana muuten kallioisessa Etelä-Helsingissä. Maisemassa korostuu kylpyläpuiston muodostama vastakohta ympäristölleen: Sen tarkoitus oli olla venäläis-balttilaisen aristokratian ja helsinkiläisen virkamieseliitin mannermainen huvittelupaikka erillään muusta yhteiskunnasta. Puistossa järjestettiin 1800-luvun puolessavälissä keisarivierailuja ja yliopistollisia juhlatilaisuuksia, koska kaupungista ei tuolloin yksinkertaisesti löytynyt edustavampaa miljöötä. Zachris Topeliuksen aikalaiskuvauksista välittyy kuva rituaalimaisesta ajanvietosta, jota rytmittivät pakollinen seurustelu ja terveysvesien juonti,

Kylpylään ja sen edusta-aukioon päättyvä Iso Puistotie on saanut uuden lehmusrivin 1800–1900-lukujen vaihteessa. Väritetty postikortti. MV.

puistokävelyt, seurapiiritanssiaiset sekä runsaat ateriat. 1800-luvun puolenvälin kivipiirroksissa Kaivopuistoa kansoittaa muodikkaasti pukeutunut ja kävellen, ratsain tai vaunuilla jäykän arvokkaasti liikkuva yleisö.⁹

Ympäristösuunnittelun tasosta vastasi saksalainen ammattipuutarhuri Carl Helm, joka sittemmin toimi Träskändan kartanon ylipuutarhurina Aurora Karamzinin palveluksessa¹⁰. Varhaisissa kuvauksissa näkyy mannermaisen pittoreskin maisemapuutarhatyylin mukaisia hoidettuja nurmikoita, kiemurtelevia käytäviä, puuryhmiä, yksinäispuita ja pyöreitä kukkaistutuksia. Toisessa puutarhalammessa Kaivohuoneen takana pidettiin joutsenia omalla pikku saarellaan ja toiseen, nykyisen ison leikkikentän paikalla olleeseen entiseen kluuvilahteen, istutettiin ruutanoita. Kylpylävieraat saivat poimia kukkia ruusukummulta niin ikään Kaivohuoneen luona. 1800-luvun saksalainen, vapaita ja formaalisia aiheita yhdistelevä puutarhatyyli näyttäytyy säännöllisessä puukujanteessa puiston pääakselina sekä Kaivohuoneen symmetrisessä edustaistutuksessa. von Wrightin panoraamassa erottuu hyvin myös puistoaluetta ympäröivä korkea lankkuaita, joka piti karjan ja uteliaat katseet loitolla.

Eliittisaarekkeen luonnetta pönkittivät myös Itäiseen Kaivopuistoon rakennetut, Helsingin oloissa mahtipontiset huvilat näköalatorneineen ja hienoine puutarhoineen. Huvilatontit palstoitettiin alun perin peittämään puiston rakennuskuluja, ja niiden piti muodostaa sen kanssa yhtenäinen kokonaisuus. Topelius kuvasikin aluetta suoranaishana puutarhakaupunkina:

Kaivohuoneen lähellä 7 huvilaa muodostavat oman pienen, toivorikkaan kaupunkinsa, jonkin Windsorin tai Versaillesin, jos niin haluatte, siellä havaitaan paraikaa rakenteilla olevien joukossa ruhtinatar Youssupoffin loistelas kivinen kesälinna lähinnä kylpylää sekä kauppias Welénen ja aessori Rabben aistikkaat huvilat, joista on näköala merelle ja Viaporiin ja joita yhdistää rannan graniittikallioihin hakatut pengermät ja käytävät.¹¹

Kylpyläpuiston häviö

Liewendahlin sotapanoraama on harmonisia puistonäkymiä dramaattisempi. Silti Viaporin pommitus näyttää siinäkin lähinnä juhla-ilotulitukselta vasten kesäistä taivasta, mitä etualan rauhallinen katsojajoukko osaltaan korostaa. Sotanäyttämöturisteja saapui tietävästi ihmettelemään näkyä Ruotsista asti. Kuvassa erottuvat vihreinä puiston ohella myös venäläisten toivotonta taistelua käyvät nurmetetut tykkipatterit Särkässä, Harakassa ja Skanssinmäellä. Kaivopuisto ja sen lähiympäristö saivat Krimin sodan aikana niiden hahmossa uuden käytön ja maisematyypin, ankaran geometrisen sotilaallisen maiseman, joka yhdisti niitä kauempana oleviin Viaporin linnoitussaa-

Ullanlinna muuttui rakennetuksi kaupungiksi 1800-luvun lopulla. Rakentaminen ulottui myös läntiseen Kaivopuistoon. Keskellä näkyy Johanneksen kirkko. K. E. Ståhlberg 1892. HKM.

Sekä puusto että huvilarakentaminen villiintyivät 1870-luvulla. Näkymä vanhalta skanssilta n. 1870, Eugen Hoffers. MV.

riin. Sota merkitsi samalla käännekohtaa Kaivopuiston historiassa, kun Euroopan matkustusrajoitusten poistuminen sekä koleraepidemia saivat venäläisvieraat kaikkoamaan ja paikallinen väki alkoi viihtyä paremmin Kaisaniemen ja Töölön puistoissa.¹²

Toisessa Krimin sodan aikaisessa, *The Illustrated London Newsin* elokuussa 1854 julkaisemassa maisemankuvauksessa Kaivopuisto esiteltiin kansainväliselle yleisölle Maamme-laulun sanojen säestyksellä isänmaallisena allegoriamaisemana. Siinä Jusupoffin huvilaa kehysti havumetsä, etualalla näkyi talonpoikaispariskunta edustamassa yhteistä kansaa ja taustalla häämötti symbolisesti ladattu Viaporin linnoitus. Erämainen vesistömaisema oli juuri tuohon aikaan vakiintumassa suomalaiskansallisen samastumisen kohteeksi kuvataiteessa, kirjallisuudessa ja painetussa populaarikuvastossa.

SUPPLEMENT, APR. 26, 1854.]

THE ILLUSTRATED LONDON NEWS

189

PATRIOT SONG OF THE FINLANDERS.

Englantilainen näkemys Kaivopuistosta Krimin sodan aikana. *The Illustrated London News* elokuu 1854.

KALLIOLINNA

Lääkäri, lääkintäylihallituksen kamreeri Frans Johan Rabbe (1801–1879) oli Kaivopuiston perustajia, sen intendentti yli kahdenkymmenen vuoden ajan ja monien naamiaisjuhlien ja ilotulitusten järjestäjä. Hän rakennutti 1842 oman jyhkeän goottilaista ritariromantiikkaa edustavan ja varhaista kansallisromantiikkaa henkivän talonsa Kalliolinnan Kaivopuiston äärimmäisille jyrkänkeille, korkealle Helsingin telakan yläpuolelle palstalle n:o 16. Kalliolinnan pohjapiirustuksessa ja ulkorakennusten järjestelyssä otettiin maltillisesti mallia Jusupofin huvilasta. Kolmikerroksisesta talosta vuokrattiin kesäasuntoja venäläisille kylpyvieraille. Jos talo tuli täyteen, isäntä siirsi sijansa kesäksi kylpylaitokseen.

Näkymä Rabben huvilalle Villa Kalliolinnaan. Oikeassa reunassa näkyy Kaivopuiston tuulimylly, joka oli viimeinen kaupungin monista tuulimyllyistä. Niiden rakentaminen kiellettiin 1825. Siitä huolimatta peilitehtailija Strömberg rakennutti sen 1832. Mylly purettiin 1900-luvulle tultaessa, mutta sen muisto elää yhä Myllytien nimessä. Myllynkivet ovat nykyisin Hakasalmen huvilan pihalla. Carl Adolf Hårdh 1870-luku. HKM.

► Fredrik Berndtsonin teoksen kansi.
Lähde: HKA.

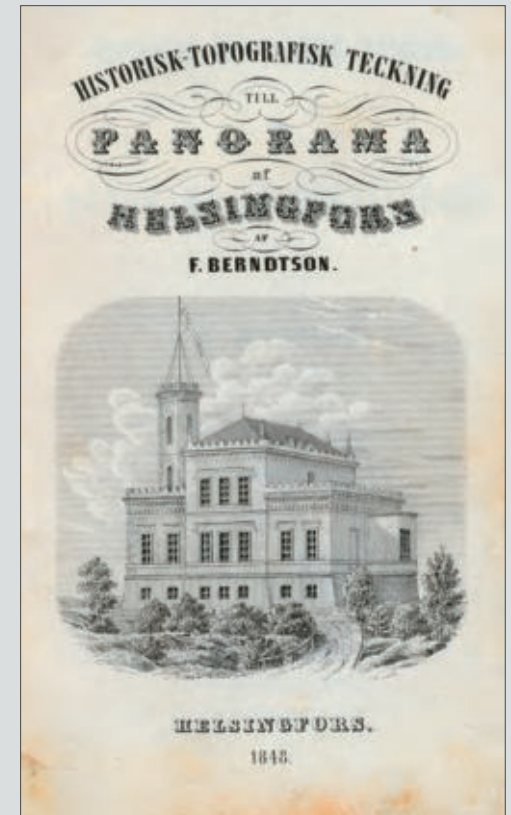
Innokas suomalaisuusaatteen ajaja ja historiallisten tilastojen kokoaja oli myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustajajäseniä ja monien muiden yhdistysten kantavana voimana. Hänen opiskelukaverinsa, Kalevalan seppittäjä Elias Lönnrot oli Kalliolinnan kantavieraitha, samoin suomalais-ugrialaisten kielten tutkija M. A. Castrén. Heille Rabbe syötti teoriaansa Kalevalan sammon olemuksesta – se muistutti kuulemma euralaista teräsmyllyä.

Kalliolinna rappeutui 1860-luvulla Rabben myytyä sen. Kauppias Tschernischeff kunnosti taloa 1870-luvulla; hänen jälkeensä sitä piti hallussaan Venäjän laivasto, sitten omistajaksi tuli Suomen valtio.

Kalliolinnan naapurina oli kauppias Rein-

hold Wilene rakennuttama Villa Willina, jota vuokrattiin kesävieraille. Huvila puutarhatonteineen siirtyi 1850-luvun lopulla kultaseppä Mellinille.

Kahta vuosikymmentä myöhemmin valokuvaus alkoi yleistyä ja Kaivopuistosta tuli heti suosittu kuvauskohde. Varhaisissa valokuvissa ja samanaikaisissa maalauksissa näkyy selvästi puiston luonteen muutos. Johan Knutsonin idyllinen maalaus vuodelta 1872 näyttää Kaivuhuoneen edustan hienostuneen mutta pysähtyneen tunnelman ja hiljalleen umpeen kasvavan merinäkymän. Sama tšehovilainen tunnelma välittyy E. Hoffersin varhaisesta valokuvasta vuodelta 1876. Berndt Lindholmin vuoden 1872 maalauksessa Kaivopuiston ruutanalammikko tervaleppineen muistuttaa hiljaista metsälampea, vaikka rakennettu kaupunki olikin jo levinnyt puiston lähituntumaan ja uhkasi vallata myös sen itsensä. Sanomalehdissä huolestuttiin uusien huvilatonttien palstoittamisesta puiston länsiosaan merkinä koko puistoaluetta uhkaavasta rakentamisesta¹³. Vanhalta skanssilta otetussa valokuvassa näkyy sekä puuston että huvilarakentamisen villiintyminen. Kaivopuiston ensimmäinen maisema, kansainvälisen eliitin elegantti luontokeidas, alkoi lähestyä loppuaan.

Vaikka vuoden 1876 teollisuusnäyttely mullistikin Kaivopuiston hetkeksi, verkkainen tšehovilainen tunnelma viipyi siellä vielä pitkään. HKM.

TE

TE

TE

TE

Sauli Seppälä

Kaivopuiston kylpylän kukoistus

Helsingin historiassa koettiin 1800-luvulla viitisentoista vuotta kestänyt poikkeuksellinen, värikäs ja kansainvälinen kausi, jolloin Kaivopuiston kukoistava kylpylä veti puoleensa Venäjän ylimyksellisiä seurapiirejä. Tämä vaihe alkoi Kaivopuiston kylpylän avaamisesta vuonna 1838 ja päättyi Krimin sotaan 1850-luvun puolivälissä.

Helsingin houkuttelevuuden taustalla oli Venäjän sisäpoliittinen tilanne. Keisari Nikolai I suhtautui epäluuloisesti Euroopassa liikkuneisiin uusiin, vapaamielisiin aatteisiin ja sulki valtakunnan rajat. Varakkaat venäläiset eivät enää päässeet keskieurooppalaisiin kylpylöihin tai muihin huvitelupaikkoihin. Katse kääntyi kotimaan matkailuun.

Helsingiläiset liikemiespiirit näkivät tilaisuuden ja tarttuivat siihen. Henrik Borgström kutsui 1.9.1834 koolle Ullanlinnan Kylpylaitos Osakeyhtiön perustavan kokouksen. Omaa kauppahuonettaan Helsingissä johtanut Borgström (1799–1883) oli visionäärinen ja monialainen liikemies – samana vuonna hän perusti kaupunkiin tupakkatehtaan. Hän oli opiskellut Englannissa ja viehätynyt sikäläisistä puutarhoista. Nyt perustettu kylpylaitosyhtiö vuokrasi kaupungilta Helsingin eteläisimmän, rakentamattoman niemen 50 vuodeksi. Tarkoituksena oli nyt muovata siitä komea englantilaistyylinen puisto meren äärelle rakennettavine kylpylaitoksineen, ja houkutella Venäjältä varakkaita kesävieraita Helsinkiin.

Pian rakennustöiden alettua päätettiin vielä rakentaa puiston keskelle erityinen ”kaivolaitos” terveellisten mineraalivesien nauttimista varten. Koska alueella ei ollut luonnonlähdettä, nämä

Näkymä Jusupoffin huvilasta lounaaseen. Vasemmalla näkyy Ullanlinnan kylpylaitos ja sen takana Harakka, oikeassa reunassa näkyvissä osa Kaivohuonetta. Vasili Sadovnikovin litografia 1852–1855. HKM.

vedet olivat keinotekoisia. Kaivuhuoneen perustajia olikin kemisti Victor Hartwall (1800–1857), joka työkseen valvoi vuorikomissaarin virassa valtion mineraalivaroja. Hänen intohimonsa olivat terveysvedet, olipa hän asiantuntijana rakentanut alan tehtaankin Odessaan ja valmisti Fabianinkadun kellarissaan mineraalivesiä kotikäyttöön. Kaivuhuone moninkertaisti Hartwallin tehtaan tuotannon – toinen anniskelupaikka komissaarilla oli Kaisaniemen kasvitieteellisessä puutarhassa.

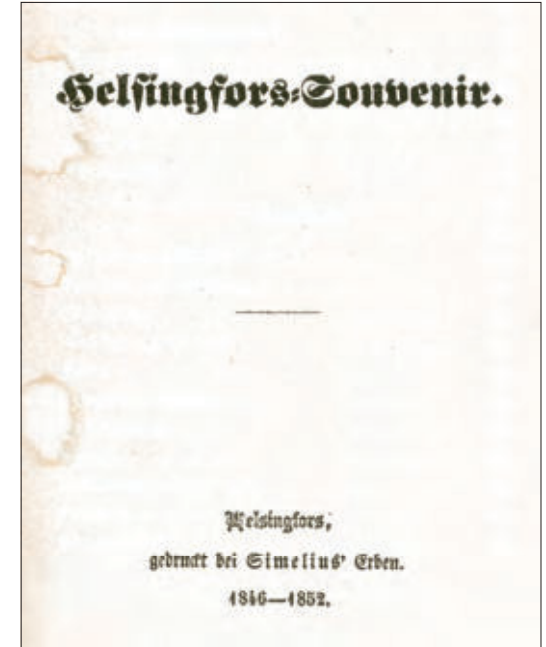
Kylpylaitos valmistui meren rannalle kesällä 1836, kesällä 1837 alkoi säännöllinen höyrylaivaliikenne joka liitti Helsingin mutkattomasti Pietariin, Tallinnaan ja Tukholmaan, kesäksi 1838 valmistui Kaivuhuone ja samalla vietettiin Kaivopuiston kylpylän virallisia avajaisia. Päivä oli viides kesäkuuta 1838.

Mistään massaturismista ei ollut kyse. Vuonna 1840 oli ulkomaalaisia kylpylävieraita 106. Helsingin maine rauhallisena, kodikkaana lomakohteena levisi vähitellen Pietarin seurapiireissä, mutta vuosittaisten vierailijoiden määrä vaihteli. Ajalle ominainen romantiikan henki puhkui Helsingin puolesta: tšekäläinen luonto toi mieleen haltiattarien maan, jossa kohta lempeää ja melankolista kauneutta, kuvaili ranskalainen Xavier Marmier.

Helsingin halvat hinnat houkuttivat ostosmatkalaisia Baltian maakunnista ja Venäjältä. Hintataso perustui Suomen suuriruhtinaskunnan tullipolitiikkaan. Helsinkiin tultiin säästämään, kuten aikalaiskuvauksissa kerrotaan.

Toiset tulivat kylpemään, toiset juomaan terveysvesiä. Kaikki kuitenkin huvittelivat Kaivuhuoneella ja kaupungin puolella Seurahuoneella. Nämä rakennukset, samoin kuin kylpylaitoksen, oli suunnitellut Empire-Helsingin luoja, arkkitehti C. L. Engel. Kylpylaitoksen alakerrassa oli kaksi siipeä, naisten puoli ja miesten puoli. Yläkerrassa oli salonki ja loistohuoneisto itseään keisarinnaa varten, joka ei kuitenkaan koskaan saapunut kylpylän vieraaksi.

Kylpyjä oli tarjolla monenlaisia. Ihmiset viruttivat itseään istualleen ja seisaalleen kylmissä, haaleissa ja lämpimissä vesissä, ottivat hyvinvointinsa edistämiseksi rikkikylpyjä ja erilaisia suihkuja. Vilkkaimpana kesänä 1850 otettiin 27 000 kylpyä, mutta yleensä laitos oli hiljaisempi. Kyl-

Helsingin ensimmäisiä matkailuesitteitä, joka julkaistiin kaupunkiin saapuvia kylpylävieraita varten. HKA.

Herrasväkeä Kaivohuoneen edustalla 1860-luvulla. Eugen Hoffers. Osasuurenos. HKM.

Tanssiaiset Kaivohuoneella 1841. August Mannerheimin piirros. HKM.

pijöiden käytössä oli lääkäri, naisille oli tarjolla voimistelutunteja. Merivedessä uimista pidettiin hermoja rauhoittavana, kylpylän yhteydessä toimi erityinen uimalaitos.

Kaivohuoneella terveysvesien nauttiminen sujui erityisten ohjesääntöjen mukaan. Kivennäisvedet nautittiin aina lääkärin ohjauksessa, hoitajakso kesti kuukaudesta puoleentoista, annoksia lisättiin pikku hiljaa. Nautittujen pikareiden välillä huilattiin ja reippailtiin. Vesiä oli eri sorttisia: yhdet olivat suola-, toiset rauta-, kolmannet rikkipitoisia – kaikkiaan tarjolla oli 15 eri vesilajia. Kuuri otettiin aamuisin kuuden ja kymmenen välillä – vedenjuojia oli keskimäärin 200 kesässä.

Mutta terveystempelin ohella Kaivohuone oli kesäisen huvielämän keskus musiikkiesityksiin ja tanssiaisineen. Saksalaissyntyisten ravintoloitsijoiden johdolla toimiva ravintola oli hyvässä maineessa. Aamiainen tarjoiltiin klo 8–11, à la carte -illallinen klo 19–24. Kaivovieraat nauttivat klo 13 kevyen kala- ja vihannespitoisen lounaan.

Musiikki oli erottamaton osa tuon ajan huvielämää. Aamulla Kaivohuoneella viihdytti pianomusiikki, toisinaan vesien nauttimisen välillä tanssahdeltiin, olihan se hyvää liikuntaa. Sotilasmusiikkia kuuli ulkona puistossa kävellessä. Ulkomaalaisia taiteilijoita vieraili esiintymässä, joskus kokonaisia oopperaseurueita.

Kesäsesongin kohokohtina olivat Kaivohuoneella kahdesti viikossa, keskiviikkoisin ja sunnuntaisin, järjestettävät tanssiaiset, dance-soiréet. Keskiviikkoisin tunnelma oli aristokraattinen, kun kesävieraiden kerma oli paikalla. Tuolloin Kaivohuoneen edustalla viipyili vaakunoin koristeltuja, jopa kullattuja vaunuja. Koko Helsinki sävähti, kun Venäjän merkittävimpiin ja rikkaimpiin kuulunut seurapiirikaunotar, ruhtinatar Zinaida Jusupoff saapui Pietarista tänne kesänviettoon.

Sunnuntaisin Kaivohuoneen yleisö oli kirjavampaa, kuten Päiviö Tommila on kuvannut. Tuolloin ”maalaisserkut hurmasivat vänrikkejä ja kauppiaat saivat riemuvoittoja”, tuolloin puotipojat tanssittivat päivällä palvelemiaan neitoja. Säätyjen sekoittuminen tuntui Helsingissä luontevalta, toisin kuin Pietarissa. Näistä riehakkaistakin sunnuntai-illoista on säilynyt aikalaiskuvauksia. Säätyläisetkin höltyivät käytöstavoissaan, joku valloittajatar ”joi päivässä kolme pulloa samppanjaa, poltti havannaa ja ratsasti kuin rakuuna”.

Kun keisarin määräämät matkustuskiellot väljentyivät, Helsinkiä monin tavoin rikastuttanut kesäinen kukoistus alkoi hiipua. Viimeinen vilkas kylpyläkesä ulkomaalaisine kesävieraineen ja monine musiikkitapahtumineen oli vuonna 1852. Seuraavana vuonna Pietarissa ja Helsingissä riehui kolera, pelätty kulkutauti. Sitten syttyi Krimin sota ja höyrylaivaliikenne Suomenlahdella lamaantui. Venäläisiä sotilaita alkoi saapua Helsinkiin, Kaivopuistossakin tehtiin linnoitustöitä.

Kesällä 1855 kylpy- ja kaivolaitos pysyivät suljettuina, kun Suomenlahdelle odotettiin pelonsekaisin tuntein mahdollista vihollislaivastoa. Elokuun alussa sitten tuo englantilais-ranskalainen laivasto saapuikin Helsingin edustalle ja alkoi pommittaa Viaporin. Neljän päivän ajan sotalaivojen ylivoimainen tykkituli teki tuhojaan linnoituksessa, jonka omat vanhentuneet kanuunat eivät kyenneet vastaamaan tuleen. Kuin jännitysnäytelmää seurasivat helsinkiläiset tätä taistelua nykyisen Tähtitornin ja Kaivopuiston kallioilta. Heidän onnekseen itse kaupunkia ei pommitettu. Linnoitus sen sijaan kärsi historiansa pahimmat tuhot ja lukuisat sotilaat saivat surmansa tai haavoittuivat.

Krimin sota toi englantilaiset sotalaivat Kaivopuiston edustalle. Magnus von Wrightin värilitografia. HKM.

Kaivopuiston kylpylä 1930-luvun asussaan. Talo toimi vuosisadanvaihteesta lähtien asuntolana ja majoitti mm. kuvataiteilijoita. Etualalla Veduta-kahvilan ulkopöytiä. HKM.

Krimin sodan vielä kestäessä Venäjän valtaistuimelle nousi Aleksanteri II, jonka kansalaisvapauksia lisänneet uudistukset päästivät kesänviettäjät valitsemaan lomakohteensa entistä laajemmasta tarjonnasta. Varakkaat venäläiset suuntasivat Manner-Euroopan kohteisiin, Helsinki hiljensi, Kaivopuiston kylpylä näivettyi, ”samppanjan ja hopearuplien aika” oli auttamattomasti ohi. Toisaalta Viron piskuinen Haapsalu houkutteli kylpijöitä, kun keisariperheen jäsenetkin kävivät siellä.

Kylpylaitos jatkoi toimintaansa ja sinnitteli 1800-luvun loppuun asti, muuttui sitten asuntolaksi ja tuhoutui 1944 pommituksissa. Kaivohuone jätti terveysvedet ja yritti toimia ympärivuotisena ravintolana, mutta kannatti heikosti. Ravintola on kokenut monenlaisia muutoksia ja vaiheita, mutta pitänyt pintansa aina 2000-luvulle saakka.

Kun kylpylaitosyhtiön ja kaupungin välinen vuokrasopimus vuoden 1885 lopussa umpeutui, Kaivopuistosta tuli kaikille avoin kaupunkipuisto. Puiston alue supistui, kun kaupunki möi sen itälaidalta vuokramaalla sijainneet 17 huvilatonttia.

RAUHANIEMI JA RUHTINATAR ZINAIDA JUSUPOFF

Kaivopuiston kylpylän 1840-luvun loistokkuuden loi ruhtinatar Zinaida Jusupoff seurapiireineen. Hän rakennutti 1842 merta ja kylpylaitosta lähinnä olevalle laajalle palstalle n:o 8 nelikerroksisen kivihuvilan, Rauhaniemen. Kylmässä pohjakerroksessa oli keittiö, kamari ja varastuhuone, ylemmissä kerroksissa kaikkiaan 15 huonetta ja sali. Talon jokaisella seinustalla oli sisäänkäynti portaikkoineen, lämmitys hoitui kaakeliuuneilla. Puutarhassa oli istutusten keskellä korea huvimaja (*besedka*), jos-

sa orkesteri kesäisin soitteli. Kaivopuiston historioitsija A.O.Heikelin sanoin ”Kaivopuisto oli nyt saanut pienen sievän linnan.”

Kaivopuiston ”iloinen leski” vietti täällä kesänsä 1844–1846 ja 1848, muina aikoina Rauhaniemi oli vuokrattuna venäläisille vieraille, jotka tulivat hevospeleineen ja palveluskuntineen ja toivat liikkuvan juhlansa Kaivopuiston promenadeille ja rantatielle. Pietarin kermaan kuuluivat kreivittäret Opperman ja Musin-Puškin, ruhtinattaret Gagarin, Urusoff,

Uvaroff ja Trubetskoi, Aurora Demidoff (myöh. Karamzin), mutta tulipa vieraita Irkutskia myöten. Heikel kuvailee:

Tässä seurapiirissä kuului kerran olleen joku suuri ruhtinaskin. Kun hän meni kylpemään, hänen huoneensa verhottiin sinisillä ja valkoisilla kankailla ja kauniilla matoilla. – – Useat vieraat, heidän joukossaan ruhtinatar Jusupoff, jotka olivat käyneet kaikkialla, pitivät tätä kylpylaitosta lajinsa parhaana Venäjällä ja koko Euroopassa, koska yksikään ulkomainen merikylpylaitos ei tarjonnut näin monia mukavuuksia, näköaloja ja kävelyteitä. – – Helsingistä puuttui vain suotuista ilmasto.

Kun Krimin sodan syttymisen myötä poliittinenkin ilmasto lakkasi suosimasta Helsinkiä, Kaivopuisto menetti ylellisyyden leiman. Rauhaniemi siirtyi suomalaisomistukseen 1869 ja päätyi 1878 tehtailija F. W. Grönqvistille. Sen ulkoasu muuttui, sen koreat seslongit ja piirongit karkasivat omille teilleen. Vuonna 1886 kaupunki viipaloi puutarhasta kolmanneksen.

Jusupoffin huvilasta on säilynyt ainoastaan hevostalli. Se sijaitsi alun perin kylpylaitoksen vieressä meren rannalla ja siirrettiin sitten Itäisen Puistokadun varrelle. Tohtori J. L. Lydecken lahjoitti puurakenteisen, tiilitaloksi naamioidun rakennuksen 1900-luvun alussa Seurasaa- ren ulkoilmamuseoon.

Ilmakuva Kaivopuistosta 1930-luvulta. Viimeisiä kuvia rannassa sijainneesta C.L Engelin suunnittelema kylpylästä. Tuho kohtasi rakennusta Helsingin kolmannessa suurpommituksessa 26.–27.2 1944. Veljekset Karhumäki Oy. HKM.

Helsingin suurpommitusten aikana helmikuussa 1944 perustettiin kaupungin suojaksi Kaivopuistoon uusi raskas ilmatorjuntapatteri, joka sai peitenimekseen "Kaivo". Aseistuksena oli uudenaikaiset, saksalaisvalmisteiset 88 millimetrin RMB- ilmatorjuntatykit. Kuva kesältä 1944 jolloin kylpylä oli jo tuhoutunut. HKM.

Kaivopuiston asukkaita

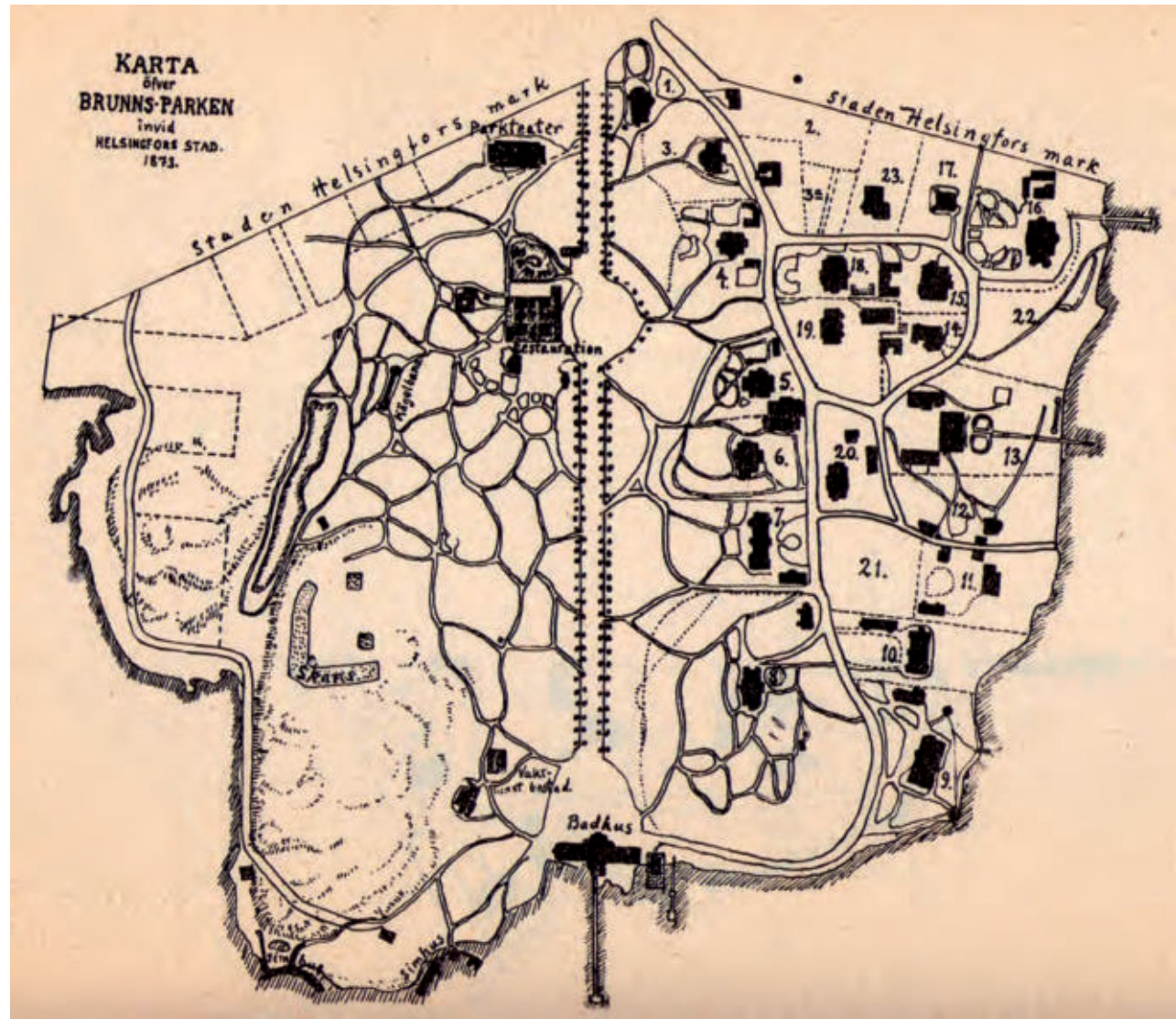
Kaivopuiston historioitsijan A. O. Heikelin mukaan virkistyspuiston idea vesittyi heti alkuun, kun yhtiö rahapulassaan lohkoï puiston kallioisen itäreunan huvilatonteiksi. Ajatuksena oli, että tonttien omistajat rakennuttavat ripeästi miljööseen sopivia, vehrein puutarhoin somistettuja huviloita ja vuokraavat niitä edelleen kylpylän kesävieraille. Rakennuslupien myöntämisessä oltiinkin varovaisia, yhtiön johtokunta kielsi pilaamasta puutarhoja viljelyspalstoilla tai vuokraamasta taloja edelleen ravintoloitsijoille tai muille eduntavoittelijoille.

Heikelin mukaan näin avattiin Pandoran lipas, jossa idylli tuhoutui ensin vähä vähältä ja yltyi sitten vuosisadan vaihteessa suoranaiseksi keinotteluksi, jossa yksityinen ahneus jätti jalommat yleishyödylliset päämäärät jalkoihinsa. Puistoyhtiö lupasi tontinhaltijoille asuinoikeuden vuoden 1885 loppuun, jolloin vuokrasopimus kaupungin kanssa umpeutuisi. Pioneerivaiheen ja kylpylän kukoistuskauden jälkeen huvilat vaihtoivat omistajaa vilkkaastikin, osa taloista rapistui, osaa laajennettiin ja muunneltiin. 1900-luvun koittaessa useille huvilatonteille rakennettiin kaupunkimaisia kerrostaloja.

Mutta ennen gryndereitä oli idylli. Kaivopuiston lapset kasvoivat luontevaan kansainvälisyyteen ja olivat ennakkoluulottomia edelläkävijöitä, uusien ilmiöiden ja ajattelutapojen esittelijöitä Suomessa. Ja puisto suorastaan kasvatti taidemaalareita.

Ensimmäisessä rakennusvaiheessa vuosina 1838–42 valmistui seitsemän huvilaa. Varhaisin oli K. A. Edelfeldtin suunnittelema palstan n:o 5 huvila Kaivohuoneen vastapäisillä kallioilla. Sen ra-

Kaivopuiston kartta v. 1873.
Lähde: Heikel 1919.

kennutti erityinen huvilayhtiö, jonka puuhamiehiin kuului kivennäisvesitehtailija Viktor Hartwall. Kaksikerroksista puutaloa vuokrattiin kylpyvieraille. Huvila on tunnettu 1850-luvulta asti Villa Kleinehina pitkäaikaisen omistajan, Kaivuhuoneen ravintoloitsija Louis Kleinehin mukaan. Tämän Oscar-poika sai seurata aitiopaikalta kylpylän ja ravintolan vilkasta merellistä elämää. Hän ryhtyi taidemaalariksi, kouluttautui Saksassa ja Pietarissa ja tuli tunnetuksi merimaisemien ja laivojen sekä Helsingin kuvaajana. Ravintoloitsijan Olga-tytär puolestaan nai savolaisen mahtisuvun vesan, tukkukauppias Antti Parviaisen, ja asettui tämän kanssa 1880-luvulla naapuritontille Krimin sodan jälkeen lohkottuun huvilaan n:o 6. Heidän lapsestaan Oscar Parviaisesta tuli enonsa tavoin taidemaalari.

Maanmittausylihallituksen virkamiehen, insinööri Claes Henrik Nybergin (1799–1883) perhe oli ensimmäinen, joka asettui Kaivopuistoon ympärivuotiseksi asukkaaksi. Huvilapalsta n:o 3 sijaitsi lähellä Katolista kirkkoa nykyisen Itäisen Puistotien alkupäässä. Seurapiirejä varten taloa somisti torni, ja pihalla oli musiikkipaviljonki. Tilaan kuului lehmiä, sikoja ja hevosia, mutta elukat ajettiin kesäkausiksi Kirkkonummen maatilalle häiritsemästä kylpylävieraita. Lapsiliuta hiihteli ja laski talvisin kelkkamäkeä läheisellä myllymäellä ja lennätti kesäisin leijaa. Tärkeä kiipeilypaikka oli Kalliolinnan läheisyydessä sijainnut ”laiva” (”skeppet”), juhlaputuksiinkin käytetty laivan mastoa muistuttava salko jonka köysissä nuorison leikki.

Nybergin lapsista tytär Ottiliana (Jetta) perusti Helsinkiin 1859 Suomen ensimmäisen musiikkikoulun opiskeltuaan sitä ennen miesvaltaisessa Leipzigin konservatoriossa. Hänen veljistään tuli merkittäviä virkamiehiä, opettajia ja sotilaita. Yksi heistä sai appiukkokseen itse Zachris Topeliuksen. Seuraavissa polvissa Kaivopuiston Nybergin jälkeläisiä oli myös desantti Kerttu Nuorteva, jota Hella Wuolijoki piilotteli toisen maailmansodan aikana, uskonnollisten laulujen säveltäjä Mikael Nyberg sekä musiikkimies Jukka Kuoppamäki.

Taiteellinen perhe asui Nybergin naapurissakin, Kaivuhuoneen ravintolan yläpuolisella kukkulalla. Huvilan rakennutti 1842 arkkitehti Jean Wik (1804–1876), Engelin oppilas ja kylpylän johtokunnan jäsen. Neliskanttisen puuhuvilan jokaisella sivulla oli kolme huonetta – arkkitehti

Villa Kleineh vuonna 2008. Villa Kleineh ja Kalliolinnalla ovat ainoat kylpyläkaudelta säilyneet Kaivopuiston huvilat. Kansallisromanttisen hengen mukaisesti Kalliolinnalla ja ruhtinatar Jusupoffin huvilalla Rauhaniemi oli suomenkieliset nimet. TE.

näet perusti kolmilukuun. Satumainen puutarha oli kiviaidan ja akaasioiden reunustama, siellä kasvoi angervoita, ruusupensaita ja omena-, päärynä-, kirsikka-, luumu- ja kriikunapuita. Puutarhaan oli rakennettu ruutana-, ankka- ja sammakkolammet, joista yhdelle oli muovailtu piskuinen rousseau-saarikin yksinäisine mietiskelypuineen ja sinne johtavine pitkoksineen. Kukkapenkit ja keittiöpuutarha jatkuivat kasvihuoneen puolella. Wikin neljä tytärtä möivät baalivieraille kukkapuketteja oman pihan sadosta. Heistä Maria Wiik ryhtyi taidemaalariksi ja opiskeli 1870-luvulla Ranskassa – ennenkuulumatonta tuon ajan naisille tai suomalaisille ylipäätään. Wikin Fritz-pojasta tuli geologian professori.

”Brunssan” kesälapsia olivat myös Helena ja Edvard Westermarck. Heidän isänsä, yliopiston kamreeri N. C. Westermarck hankki 1860-luvun lopulla huvilan n:o 10, jonka sisäänkäynti Itäisellä Puistokadulla sijaitsi vastapäätä ruhtinatar Jusupoffin huvilaa. Westermarckin huvilan oli rakennuttanut vuonna 1851 toisen polven kaivopuistolainen, majuri Ludvig Ullner, ja sen oli suunnitellut ruotsalainen G. T. Chiewitz, sittemmin Helsingin Ritarihuoneen ja Teatteritalon arkkitehti. Huvila oli taiten suunniteltu kesäisiä kylpyvieraita varten: sen saattoi jakaa suurempiin tai pienempiin yksiköihin kunkin vuokralaisen tarpeen mukaan. Westermarck peruskorjasi talon, lisäsi sinne kaakeliuuneja ja kuisteja. Ulkorakennukseen oli sijoitettu keittiö, pakari, puuliiteri, käymälä ja hevostalli. Hänen tyttärensä muisteli myöhemmin:

Kun isäni osti huvilan, ei koko alueella ollut puutarhaistutuksia muutamia syreenipensaita lukuun ottamatta. Joitakin komeita saaristolaismäntyjä, Kaivopuiston alkumetsää, joka kasvoi kalliojyrkänteillä ja oli juurtunut. – – Isä alkoi pikku hiljaa täyttää kallioita ja teki suunnitelman koko paikan järjestämiseksi. Hän oli sopinut ajurin kanssa, että tämä ajaa sinne katujätettä ja sentyyppistä täytettä rajattomia määriä. – – Vähitellen kalliopohja peittyi ja laaja alue terassoitiin kauniisti merelle päin. Puita ja pensaita, jopa marjapensaita istutettiin, ja kun eräänä kesänä sain luvan istuttaa sinne kukkia, alettiin kukkiakin viljellä. Yksi- ja monivuotisia kukkia istutettiin suuria määriä – jopa ruusuja, joista isäni erityisesti piti. Vesijohdon vetämisen jälkeen kasvillisuus alkoi kukoistaa, kun talonmies kasteli puita ja pensaita tarkoitukseen hankitulla suurella letkulla, joka kiinnitettiin pihan vesipostiin.

TE

TE

HIENOSTOSAAREKE

TE

Lapset seikkailivat rakentamattomilla kallioilla, uittivat kaarnalaivoja ja kasvattivat sammakoita. Helena Westermarck kuvaili, miten lapset saivat keväisin seurata äitiä huvilalle panemaan taloa kuntoon kesää ja kesävieraita varten:

Sillä aikaa kun äitimme neuvotteli talovahdin kanssa – saada vaeltaa ympäriinsä tutkimusretkillä suuressa huvilassa ja sen monissa huoneissa, juosta ylös ja alas portaita ja pitkin verantoja ja sitten alas pihalle ja yli kallionyppylöiden ja sileän paaden, joka kaikui kumeasti askeltemme alla, juosta alas rannalle asti, jossa olivat vastassa kivet ja aallonloiske – se oli ihanuutta joka ei koskaan menettänyt uutuuden viehätystä, koska siellä oli joka kerralla niin loputtoman paljon uutta löydettävää ja iloittavaa. – Syksyllä, kun kesävieraat olivat jo muuttaneet pois, tehtiin retkiä huvilalle. Helsingissä syyskuu on usein kaunis ja kaupungin puistot ovat silloin kauniimpia kuin kesäkuukausina. Kaivopuisto syyskuussa on ihastuttava. Vihreys seppelöi huvilat, ja kun lehdet alkavat kellastua ja purnertua, aurinkoisen syyspäivän loisto vie ajatuksemme kauas etelän rikkaampiin maihin. Meri hehkuu sinisenä ja Viaporin epämaailma tuntuu uivan auringonpaisteessa sen yllä salaisuuksia täynnä ja tuntemattomana, mustansyvät varjot Särkän läpipääsemättömien graniittimuureilla.

Helena Westermarckista tuli taidemaalari kuten ystävästään, naapurin tytöstä Maria Wiikistä. Hän seurasi tätä Adolf von Beckerin yksityisakatemian oppilaana ja jatkoi sitten 1870-luvun lopulla Pariisiin. Samalla hän opiskeli estetiikkaa, kirjallisuutta ja taidehistoriaa yksityisesti, koska Helsingin yliopistoon ei vielä hyväksytty naisia, ja toimi taidearvostelijana. 1890-luvulla Helena Westermarck rupesi kirjailijaksi ja suomalaisen naisliikkeen johtajaksi Naisasialiitto Unionin sihteerinä.

Hänen pikkuveljestään Edvard Westermarckista tuli kansainvälinen tiedemies, sosiaaliantropologian uranuurtaja avioliiton, uskonnon ja moraalien alkuperän ennakkoluulottomana tutkijana. Prometheus-yhdistyksen puheenjohtajana hän oli myös uskonnottomien vapaa-ajattelijoiden päämies.

Ullnerin–Westermarckin huvila purettiin 1909 ja siirrettiin Leppävaaraan. Sen paikalle rakennettiin suuri kivitalo ja pari puutaloa. Samoihin aikoihin sen naapuriin Kaivopuiston kaak-

koiskulman kallioille, Iso-Britannian konsuli W. Campbellin entisen huvilan paikalle nousi kaksi isoa kivitaloa.

Helsingin varakkaimpien kauppiaiden joukkoon kavunnut lyypekkiläissyntyinen G. F. Stockmannin suurperhe asui Kauppatorin laidalla Lampan talossa. Kesällä 1870 hankittiin kesämökki Kaivopuistosta. Huvila palstalla n:o 7 oli kapteeni C. G. Ullnerin 1843 rakennuttama ja sijaitsi ihanteellisella paikalla Kleinehin huvilan naapurissa Ison Puistokujan tuntumassa. Stockmann pakkasi kesäkuun alussa tavaransa, palveluskuntansa ja lapsensa höyrylaivaan, joka ajoi Kauppatorilta Kaivopuiston rantaan. Kauppias itse rouvineen ajaa rytyytti maalle vaunuillaan. Palstalle rakennettiin purjekankaalla katettu huvimaja. Kaivopuistossa viihdyttiin aina elokuun loppuun, jolloin oli korkea aika muuttaa takaisin kaupunkiin.

Stockmannin huvila purettiin 1907 ja paikalle rakennettiin kolmekerroksinen kivitalo. Helsinkiä rakennettiin niin kiivaasti, että tiilestä ja sementistä oli huutava pula. Rakennuttaja-arkkitehti, entinen mestariluistelija Gustaf Estlander säästi ja käytti uutta amerikkalaista keksintöä, sementtitiiltä, jonka käyttöön ei kuitenkaan ollut harjaannuttu. Talo sortui rakennusvaiheessaan syyskuussa 1907. Rakennusmestari J. Alfred Tanner sai potkut ja ryhtyi kuplettilaulajaksi. Nykyisin osoitteessa Itäinen Puistokatu 11 sijaitseva talo tunnettiin sitten kuuluisan rauniolinnan mukaan ”Raaseporina”.

Tivoliteatteri – Puistoteatteri

Kaivopuiston yhteyteen kaavailtiin alun alkaen niin sanottua tivoliteatteria,¹⁴ jollaisia oli kosolti Euroopan suurkaupungeissa. Lähimpinä esikuvina olivat Kööpenhaminan, Tukholman ja Pietarin viheralueilla kukoistavat kesäteatterit. Kesäistä puistoteatteria Helsinkiin toivoivat ja tukivat etenkin toimittajat Zachris Topelius ja Fredrik Berndtson. Tivolihuveja värilyhtyineen, ilotulituksineen ja leikkimielisine kilpailuineen järjestettiin kesäisin vapaan taivaan alla 1848 alkaen Kaivuhuoneen tuntumassa.¹⁵ Teatterihankkeen toteutuminen jäi Krimin sodan jälkeiseen aikaan, jolloin kylpylaitoksen suurin vetovoima oli laimentunut.

Teatterin rakennutti 1858 kymmenen vuoden vuokrasopimuksella Kaivuhuoneen ravintoloitsija Louis Kleineh. Puiston pohjoisreunalla Kaivuhuoneen ravintolan ja Puistokadun välissä sijainneessa teatterissa oli paljaan taivaan alla 400-paikkainen katsomo, joka oli jaettu numeroituihin tuoleihin, muuhun permanttoon ja parveen. Näyttämö oli melko pieni, laajuudeltaan 10 x 8,5 metriä. Vuoden 1863 laajennus- ja kunnostustöiden jälkeen katsomokin oli katettu ja veti 510 katsojaa, näyttämön uudet lavasteet ja esirippu miellyttivät silmää. Samalla teatterin nimi muuttui Tivoliteatterista Puistoteatteriksi. Aikalaisten mukaan teatteri oli nyt niin komea että siitä ylpeiltäisiin isommissakin kaupungeissa.¹⁶ Esplanadin puistoon 1860 valmistunut kivinen teatteritalo oli palanut toukokuussa 1863 ja Puistoteatteri tuli kipeään tarpeeseen.

Puistoteatteri. Liewendalin litografia 1870-luvun alusta. Lähde: Heikel. 1919.

Teatteria vuokrasivat Kleinhilta Helsingissä esiintyvät ulkomaiset kiertueteatterit, jotka esitivät enimmäkseen oopperaa, balettia ja sirkustemppejuja. Kaivopuistossa nähtiin myös yksittäisiä taiteilijoita. Avajaiskesän 1858 pääesiintyjä oli J. F. Johannesenin monipuolinen seurue:

Täällä näkee pikkukomedioita ja vaudevilleja, erilaisia akrobaattinumeroita, soolo- ja kaksintanssia, pantomiimeja, kuvaelmia. Voisiko enempää vaatia kun ulkoilmassa karkottaa ikäviä iltahetkiä. Näytelmäpuoli on heikoimmin edustettuna, tanssissa kunnostautuu herra C. Marvig irtonaisuutensa, voimansa ja sulokkuutensa ansiosta, akrobaattinumerot esitetään hyvin ja pantomiimit ovat yleisön erityisessä suosiossa. Marian päivänä teatteri oli juhlalliseksi silmäniloksi koristeltu lipuin ja köynnöksin ja esitys päättyi takaa valaistuun kuultokuvaan, transparangiin.¹⁷

Suomenkielisissä lehdissä Brunnsparken oli ”Runnupuisto” ja Parktheatern ”Puistoteatteri”. Suometar kuvasi heinäkuussa 1865 Kaivopuiston vilkkaita kesähuveja:

Ulrikaporissa on pian aamusta iltaan väkeä, jotka puiston varjossa kuleskelevat; mikä istuu äsken avatussa vesiravintolassa, jos sen siksi saa kutsua, ja jähdyttää itsensä 8 tahi 12 pennin maksavalla selteriveden lasilla, mikä hiipii aika kiiruusti uimahuoneisin. Illan tullessa yhä enenee väkeä. Nyt on näytelmä puistoteatterissa, missä herra Veroni, Missit West ym. tanssivat, missä kiinalainen silmäkääntäjä Arr-Joi syö valkeaa ja sitten kudemapiiroitta kutoo, ja vetää suustansa 50–60 kyynärää keltaista ja sinistä pallelankaa; nyt taasen soittaa Meisnerin kappeli ja koko kaupunki istuu sohvilla ja tuoleilla ympärillä kuunnellen, mikä juoden teevettänsä, mikä nauttien vähän väkevämpiä, mikä jähdytteeksi syöden jääherkkua.¹⁸

Myös Kaivohuoneen ravintolasalissa voitiin esittää pienimuotoisia näytelmiä. Niinpä Helsingin fennomaanit järjesti siellä näytelmäiltoja 1865 ja 1866 Oskar Gröneqvistin (Oskari Vilhon) ja Kaarlo Bergbomin johdolla.¹⁹

Vaikka kesätapahtumia kaivattiin, puistoteatteria ei katsottu yksinomaan hyvällä silmällä. Kansanpuistojen kesäteattereihin liittyi moraalaisia ennakkoluuloja, koska niiden nähtiin edustavan jotakin vastakkaista kuin kansakunnan rakentamiseen osallistuvien kansallisteattereiden, jollaisesta Suomessakin haaveiltiin. Finlands Allmänna Tidning välitti Suomeen kesällä 1867 saksalaista keskustelua tivoliteattereiden rappeuttavasta vaikutuksesta. Saksassa katsottiin, että kirja-

CYGNAEUKSEN GALLERIA

Kaivopuistossa on kaksi kotimuseota. Niistä vähemmän tunnettu on Cygnaeuksen galleria, maan vanhin taidemuseo. Se toimii taiteentutkija Fredrik Cygnaeuksen (1807–1881) entisessä kesähuvilassa Kalliolinnan naapurissa.

Cygnaeus oli maan ylin auktoriteetti taidekysymyksissä ja vuodesta 1854 Suomen ensimmäinen estetiikan professori. Romantikko arvosti *Kalevalaa*, Shakespearea ja Schilleriä ja korosti hengen ylivaltaa luonnosta. Kun hän ei vanhemmiten kärsinyt poistua Helsingistä kesälläkään, hän rakennutti 1869 huvilan, jonka suunnitteli norjalainen J. W. Mieritz – arkkitehti asettui sitten itsekin Kaivopuistoon. Emil Nervander muisteli huvittuneena Cygnaeuksen huvilapuhua:

Kun Cygnaeus oli löytänyt puiston korkeimmilta itäisiltä kallioilta vapaalta vaikuttavan paltan, josta aukeni laaja näköala, hän piti sitä itselleen kuuluvana. Kerran Kauppatorilla kulkiessaan hän äkkäsi pari kuormaa täytemaata ja koki aloittaa talonrakennustyöt siltä seisomalta. Hän neuvoi kuormanajajalle tontin sijainnin ja otti itsekin ajurin paikalle. Täytemaa kasattiin keoksi, ja Cygnaeus näki itsensä jo tyytyväisenä huvilanomistajana. Kun hän muutaman päivän kuluttua pala-

si kallioille, tuuli oli viskonut täytemaan hajalleen. Cygnaeus antoi paikalle nimen Väderbacka ("Säämäki"). Rakentaja hankki kestävämpää rakennusmateriaalia, pinosi hirsiä paikalle, ennen kuin hänen mieleensä juolahti, että tontti olisi syytä ensin ostaa.

Cygnaeus vaikutti opettajana, aloitteentekijänä, aiheiden osoittajana, kannustajana ja kriitikkona ensimmäiseen suomalaiseen taiteilijapolveen. Hän osoitti Suomen historialta ja kansanrunoudesta sopivia sankarinäytelmän aiheita Zachris Topeliukselle ja oppilailleen J. J. Wecksellille ja Aleksis Kivelle, hän rohkaisi Bergbom-sisaruksia perustamaan suomenkielisen teatterin. Vuonna 1869 perustettu Suomalainen Seura otti vuosipäiväkseen Cygnaeuksen syntymäpäivän, ensimmäisen huhtikuuta.

Epäkäytännöllinen professori viihtyi Väderbackassaan vain muutamia kesiä ja vuokrasi sen sitten toisille. Cygnaeus testamenttasi taidekoelmansa ja huvilansa Suomen kansalle. Valtion ylläpitämä museo avattiin 1882 yleisölle. Taiteentutkijoiden perinne Kaivopuistossa jatkui, kun professori Werner Söderhjelm hankki sieltä 1890-luvulla huvilan.

TE

vat kesäteatterit pilaavat makua, aisteihin vetoavat musiikki- ja tanssiteatteri syrjäyttävät draaman. Erityinen vaara piili naisnäyttelijöiden häpeilemättömän tuttavallisessa esiintymistavassa: nämä esiintyivät avoimesti ja suorasukaisesti yleisölle, katselivat katsojia, hymyilivät ja vilkuttivat näille silmää tietäväisen vihjailevasti. Lehti vaati, että Suomessa valtion pitäisi ottaa teatteri hallintaansa ja valvoa myös sen esteettistä puolta.²⁰

1860-luvun loppu olikin Kaivopuistossa alaspäinmenon aikaa. Kaivohuoneen ravintola teki hyvää tulosta, mutta muu puisto näivettyi eikä tuottanut, kun teatteri nökötti tyhjillään eikä uusia huvilapalstoja vuokrattu. Kaupungin keskustan uusi teatteritalo saatiin valmiiksi 1866. Tuona vuonna kylpyvieraita oli enää 80, miltei kaikki helsinkiläisiä. Kaupunkiin ei tullut matkustajia eikä kansanhuveihin kansaa.²¹

Kymmenen vuoden sopimuksen umpeutuessa Louis Kleineh jätti Kaivohuoneen, mutta puiston johtokunta kieltäytyi ostamasta teatteritaloa. Se oli liian kallis ylläpidettävä palovakuutuski- neen, orkestereineen ja lämmityskuluineen. Lopulta 1870 johtokunta taipui lunastamaan teatterin 700 markan pilkkahinnalla.²² Sen jälkeen Puistoteatteri oli rappiutilassa, vaikka kiertueat- tereiden esityksiä siellä aika ajoin nähtiinkin. Kaivohuoneen ja samalla Puistoteatterin orkesteriin tuolloin kuulunut K. F. Wasenius muisteli:

Ravintolan takana katoliseen kirkkoon päin oli nyttemmin täytetty lampi, jossa lihavat ruutanat lekottelivat auringossa. – – Lammen takana kirkolle päin oli suuri puuhökkeli, jota kutsuttiin Puistoteatteriksi. Tässä asuinkelvottomassa rakennuksessa oli vielä kesäi- sin teatteriesityksiä. – – Mutta teatterissa oli yksi vika. Kun ulkona satoi, satoi sisälläkin – nuottiemme ja soittimiemme päälle. Ilo oli niin usein noussut kattoon, että katto oli alkanut antaa periksi. Eräänä kauniina päivänä Kaivopuiston teatteritaide menetti tämänkin suojan. Kukaan ei jäänyt itkemään sitä. Vain vanhat hirret valittivat kirveeniskuja. Kun hökkeli oli poissa, aurinko sai taas paistaa vanhalle nurmelle ja sille istutetuille uusille puille. Myös ruutanalampi ja ruutanat saivat väistyä tieltä, samoin kuin me soittajat.²³

Viimeisten esiintyjien joukossa oli August Westermarkin suomalais-ruotsalainen seurue, joka oli muokannut 1870-luvun alun kiertueillaan maaperää perustettavalle Suomalaiselle Teatterille. Viimeksi mainittu aloitti toimintansa kesällä 1872 Westermarkin seurueesta kiinnitetyn voimin.

TE

Westermark antoi ryhmänsä rippeiden kanssa jäähyväisnäytökset Puistoteatterissa ja jatkoi kotimaahansa Ruotsiin.²⁴

Puistoteatteri jäi Kaivopuistossa syksyllä 1873 alkaneiden uudistus- ja kuivatustöiden jalkoihin ja purettiin kevättalvella 1874. Vastineeksi ravintolan kyljessä olevaa orkesterilavaa laajennettiin.

Teatterin perustukset ja hirret uusiokäytettiin pesutupaan ja jääkellariin. Lavasteet ja muut kalusteet myytiin; osan niistä hankki Suomalainen Teatteri ja kuljetutti Kuopioon, jossa paikallisesta maneesista muokattiin ja koristeltiin niiden avulla kaupungin ensimmäinen varta vasten suunniteltu teatteritalo.²⁵

ALLMÄNNA FINSKA UTSTÄLLNINGEN 1876.
Situationsplan.

HET HÖGTIDELIGA ÖPPNANDET AF FÖRSTA FINSKA ALLMÄNNA UTSTÄLLNINGEN I HELSINGFORS DEN 1 JULI 1876.
Originalteckning för Ny Illustrerad Tidning af C. LARSEN.

Teollisuusnäyttely Kaivopuistossa 1876

Suomen ensimmäiset messut, teollisuusnäyttely, järjestettiin Helsingin Kaivopuistossa kesällä 1876. Tällä massatapahtumalla oli suuri merkitys maamme orastavalle teollisuudelle sekä tiede- ja kulttuurielämälle – tieteet ja taiteetkin olivat näet näyttävästi esillä.

Yhdysvalloissa ja monessa Länsi-Euroopan maassa oli jo 1850-luvulla järjestetty ns. maailmannäyttelyitä, ja niin Suomenkin senaatissa J. V. Snellman teki aloitteen järjestää 1868 ”yleinen suomalainen teollisuusnäyttely”. Valmistelut aloitettiin, mutta sitten pahat katovuodet ja suoranaisten nälänhätä siirsivät näyttelyn hamaan tulevaisuuteen.

Helsingiläiset teollisuusmiehet tekivät uuden aloitteen kesällä 1875. Nyt julkaistiin yleinen kutsu: ”tarkoitus on saada aikaan yleinen Suomen näyttelö Taidetta, Teollisuutta, Maanviljelystä ja Opetustointia varten Helsingissä kesän kuluessa vuonna 1876”. Senaatilta saatiin taloudelliset takuut, ja niin tilattiin arkkitehti Th. Höijeriltä suunnitelmat näyttelyrakennuksia varten. Näyttelyn paikaksi valittiin Kaivopuisto.

Helsingin oloissa suurisuuntaiset väliaikaisrakennukset alkoivat nousta jo syksyllä 1875. Suurin keskushalli oli pinta-alaltaan 40 m x 40 metriä ja sen siipirakennus peräti 72 metriä pitkä. Kaivuhuone sai toimia näyttelyn pääravintolana ja sitäkin päätettiin laajentaa uudisosalla, 9 m x 24 m laajuisella ruokasalilla. Ravintoloitsijana toimi Carl Kämp, joka tilasi näyttelyä varten 25 ammattiviinuria Tukholmasta ja Kööpenhaminasta.

Kaivopuisto muuntui kesällä 1876 messunäyttämöksi. Näyttelyluettelon kuvia. HKA.

Halvemman luokan ravintola rakennettiin puiston länsiosaan ja kahvila itse näyttelyhalliin. Hartwallin mineraalivesitehdas sai oman myyntipisteen ja Sinebrychoffin oluttehdas rakennutti viihtyisän, suurehkon oluttarjoilutilan nimeltään ”Bierhalle”. Kaivuhuoneen edustalle toteutettiin kevätkesällä 1876 suuri puutarha- ja kukkanäyttely kauniine istutuksineen. Suihkulähdekin saatiin koristamaan puistoa.

Huhtikuussa 1876 näyttelleasettajia oli ilmoittautunut kaikkiaan 1769. Tämä oli jo liikaa valmistuviin tiloihin nähden, mutta kaikki haluttiin mukaan, eikä ketään jätetty ulkopuolelle. Ulkomaisella osastolla oli lähinnä työkoneita; myös ulkomaisten toiminimien tšekäläiset edustajat olivat tuotevalikoimineen esillä.

Kesäkuun alussa helsinkiläisillä riitti ihmettelemistä koko viikoksi, kun rautatien omassa konepajassa valmistettua veturia siirrettiin vaunuineen ratapiha-alueelta Esplanadin ja Etelärannan kautta näyttelyalueelle. Tätä hidasta näytelmää seurattiin päivittäin kun irtokiskopareilla edettiin monien hankaluuksien kautta pikkuhiljaa kohti Kaivopuistoon rakennettua konehallia.

Kuumeisesti odotettiin näyttäviä avajaisia, jotka koittivat viimein heinäkuun ensimmäisenä päivänä. Juhlakantaatilla aloitettiin ja Viaporin tykit ampuivat kunnialaukauksensa, sadat liput liehuivat ja kenraalikuvernööri, kreivi Adlerberg julisti ranskaksi ”Suomen ensimmäisen yleisen näyttelyn avatuksi”.

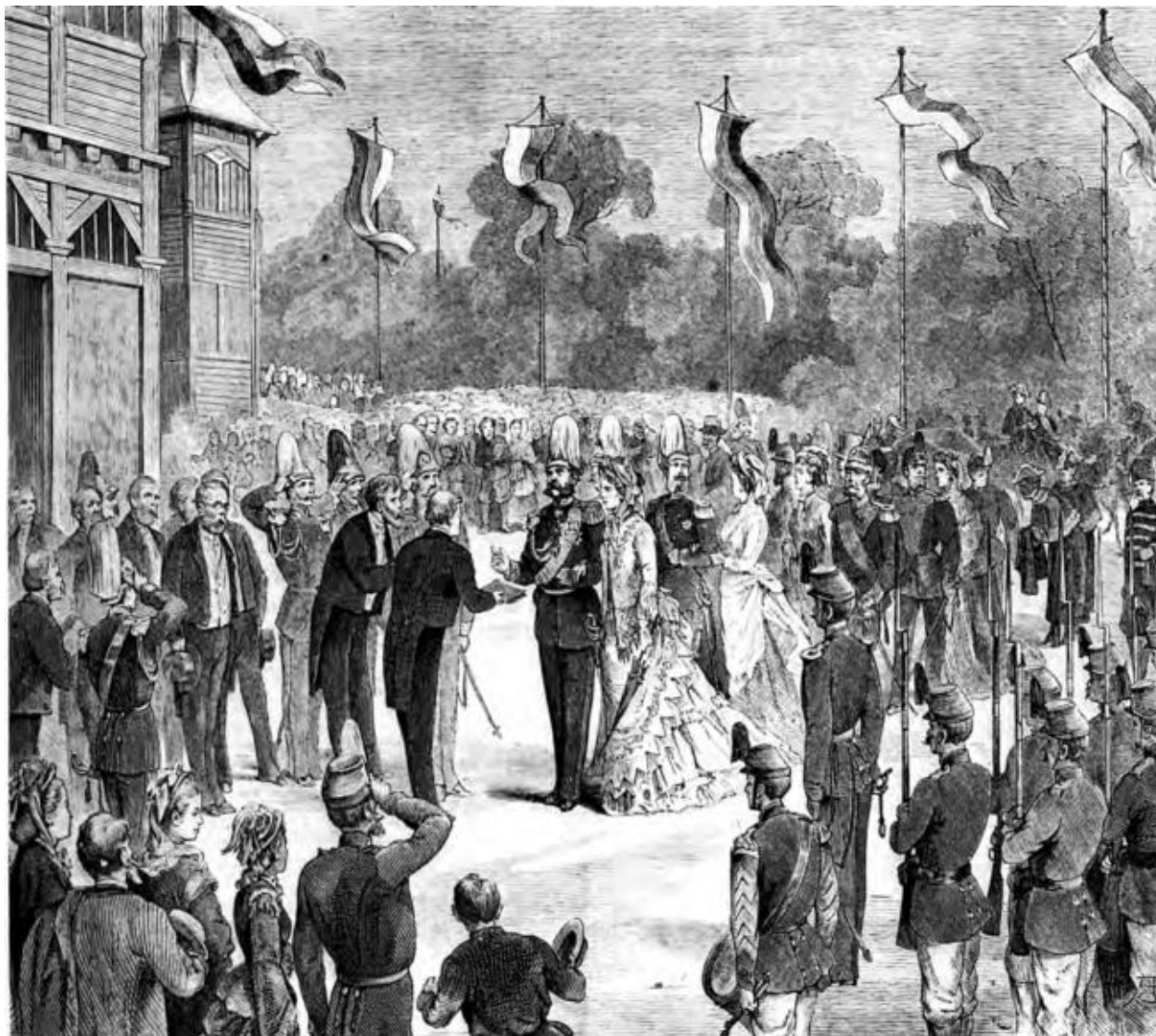
Kaivopuiston näyttely oli omalla tavallaan kansallismielinen voimannäyte. Suorastaan isänmaallinen henki oli läsnä. Esimerkiksi suuren keskihallin koristuksena oli maakuntien vaakunat ja suurmiestemme pystit. Suuren Suomen vaakunan alla oli latinankielinen iskulause ”E labore omnium Omnibus robur” eli ”Kaikkien työstä kaikille voimaa”. Lisäksi esillä oli ylioppilasosakuntien kokoama kansatieteellinen osasto, jossa esillä oli mm. eri maakuntien sisustettuja maalaiskoteja. Kansallismuseota ei tuolloin vielä ollut.

Kaunis kesä ei aluksi houkutellut niin paljon kävijöitä kuin oli odotettu. Osasyynä oli se, että keisarin tiedettiin pian saapuvan kaupunkiin ja Kaivopuistoon. Kaksi viikkoa avajaisten jälkeen tämä tapahtuikin. Suomalaisten rakastama keisari Aleksanteri II, keisarinna Maria, perintöruh-

Teollisuusnäyttelyn päähalli purettiin tapahtuman jälkeen. Näyttelyluettelon kuva. HKA.

Keisari Aleksanteri II vieraili puolisoineen ja seurueineen Kaivopuistossa 1876. HKA.

tinas Aleksanteri (myöh. keisari Aleksanteri III) nuoren puolisonsa, Tanskan prinsessa Dagmarin kanssa saapuivat hoviseurueineen näyttelyalueelle. Nyt kaupunkiin virtasi väkeä todistamaan tätä poikkeuksellista vierailua, mikä samalla nosti huomattavasti näyttelyn yleisömenestystä. Keisarillinen seurue oli näkemäänsä tyytyväinen. Keisaripari teki myös ostoksia ja hankki Walter Runebergin marmoriveistoksen 'Psyche ja zefyyri'. Teos koristaa nykyisin Presidentinlinnan eteishallia. Keisarinna palasi seurueineen parin päivän päästä Kaivopuistoon jatkaen ostosten tekoa: mm. Oscar Kleinehin suuri merimaisema siirtyi keisarillisiin kokoelmiin.

Kaivopuiston näyttely pystyi houkuttelemaan kahden ja puolen kuukauden aikana yhteensä hieman yli 93 000 pääsylipun lunastanutta kävijää. Järjestäjät olivat tyytyväisiä, mutta Kaivopuiston näyttelyllä oli koko maalle suuri merkitys. Laajat kansalaispiirit oppivat tuntemaan maan monipuolista teollisuustuotantoa ja kulttuurin ja tieteen saavutuksia. Näytteilleasettajille näyttely antoi itseluottamusta ja uskoa omaan tuotantoon. Arvostelua nostatti vain kielikysymys: lähes kaikkien näyttelyosastojen tekstit olivat ainoastaan ruotsiksi. Näyttely päättyi toimitsijoille järjestettyihin kiitospäivällisiin Ylioppilastalolla.

PROMENADIPUISTO

Promenadipuisto

Kaivopuiston maisema kävi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa läpi perusteellisen muodonmuutoksen. Se muuttui pikkukaupungin ränsistyneestä, parempia päiviä nähneestä merenrantaidyllistä oman aikansa mittapuilla huippumoderniksi, kustannuksia säästämättä rakennetuksi kasvavan pääkaupungin julkiseksi puistoksi. Vanha kylpyläpuisto taipui osin uuden kaupunkipuiston osaksi, osin sai väistyä sen tieltä. Uusi puisto toi mukanaan uudet käyttäjät, urbaanin ylä- ja keskiluokan, joiden asuinalueet olivat vallanneet Helsingin ennen syrjäiset eteläosat²⁶.

Suurta muutosta ennakoi vuoden 1876 teollisuusnäyttelyn suuri speaktaakkeli. Sitä varten Kaivopuistoon rakennettiin mittava, arkkitehti Theodor Höijerin suunnittelema näyttelyrakennus Kaivohuoneen yhteyteen sekä useita pienempiä paviljonkeja sinne tänne. Vanha romanttinen puistomaisema sai väistyä, kun näyttelyrakennuksen alta hävitettiin joutsenlampi ja ruusukumpu. Teollisuus- ja maailmannäyttelyiden tyyliin suurellisella näyttelyrakennuksessa oli omat osastonsa eri tuotannonalojen, taiteen ja kansanperinteen esillepanoa varten. Paikalle tuoduista tupainteriööreistä muodostui sittemmin Kansallismuseon kansatieteellisten kokoelmien alku. Puistossa pidettiin puutarhanäyttely, jonka yhteydessä Bohnhofin kauppapuutarha toteutti Kaivohuoneen edustalle mittavat eksoottisista kasveista rakennetut kuvioistutukset. Rannassa esiteltiin veneitä ja puiston eri osissa kioskit kansallispukuisine tarjoilijoineen myivät olutta ja virvokkeita. Puistomaisema muuttui aristokraattisesta saarekkeesta lopullisesti porvarillisen julkisuuden, kulutuksen ja kaupunkielämän osaksi.²⁷

Svante Olsson, Helsingin kaupunginpuutarhuri 1889–1924. Fyren 6.9.1902.

Valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausen Isolla Puistotiellä. HKM.

Kaivopuiston uudistussuunnitelma, puutarha-arkkitehti kaupunginpuutarhuri Svante Olsson 1891. Helsingin kaupungin rakennusviraston arkisto

► Julkisen kaupunkipuiston maisemaan kuuluivat tasaiset nurmikentät, huolella sommitellut puuryhmät ja tasaisesti kaartelevat hiekkakäytävät reunakivetyksineen. Vanhalla skanssilla näkyy yhä venäläisen tykistön havaintoasema. N. 1900. HKM.

►► Käytävien sommittelu perustui yllätysefektiin. Risteyskohtiin tuli sijoittaa puu- ja pensasryhmiä, niin että lähtöpisteestä ei nähnyt tien päähän asti. N. 1950. HKM.

Puistotoimen alku

Näyttely jätti vähän pysyviä jälkiä puistoon, jonka alennustila jatkui 1880-luvulle asti – tosin sitä pidettiin vielä tuolloinkin luonteeltaan aristokraattisena. Tuolloin kaupunki ja kylpyläyhtiö sopivat yhtiön osakkeiden ja velkojen siirtymisestä kaupungille ja samalla puistoalueen palautumisesta sen hallintaan. Kaupunki jakoi alueen entisten vuokrahuviloiden muodostamaan Kaivopuiston kaupunginosaan itäosassa sekä länsiosaan, jonka se sitoutui säilyttämään yleisenä puistona. Jälkimmäisen sisälle jäivät Läntisen Kaivopuiston huvilat, joista kolme purettiin puiston alta 1940-luvulla niiden vuokra-ajan umpeuduttua. Puisto päätettiin uudistaa uudenaikaiseksi julkiseksi kaupunkipuistoksi ja sitä varten tilattiin varta vasten suunnitelma tukholmalaiselta puutarha-arkkitehti S. Lindhiltä.²⁸

Kaivopuiston tilaa luonnehdittiin tuohon aikaan näin:

Kaivopuistolla on niin sanotusti aristokraattinen leimansa, muukalaisyleisönsä, kesäteatterinsa ja jäykkä alléensa, missä harvoin näkyy kansanelämän vilaustakaan.²⁹

Tässä kauniissa puistossa on jotain synkän ja hylätyn tuntuista, vaikka se vielä muutama vuosi sitten oli pääkaupungin kesähuvien keskus. Meistä näyttää, että ponnistukset pitäisi nyt suunnata tämän sijainniltaan ja luonnoltaan niin edullisen kävelypaikan saamiseksi kuntoon, joka palauttaisi sen pääkaupunkilaisten suosioon.³⁰

Uudesta Kaivopuistosta tuli yleinen speaktaakkeli. Yleisö on kokoontunut rantatielle katsomaan näytöstä, jota ei näy kuvassa. Puiston rinteeseen on rakennettu katsomo, josta myös seurataan tapahtumaa. Puisto itse on rakennettu katselulaitteeksi, jossa käytävät vievät katsojan näkymän luota toiselle etukäteen suunnitellun ohjelman mukaan. Katseen rajoina toimivat uimalaitosten korkeat lauta-aidat, joiden taakse voi tirkistellä vain ilmasta. N. 1921. HKM.

PROMENADIPUISTO

Keskustelussa tuotiin esiin myös puistojen sosiaalinen tarve työväenluokan keskuudessa, mitä tyydyttämään Kaivopuisto koettiin liian hoidetuksi ja herraskaiseksi.³¹

Vuonna 1889 kaupunki päätyi perustamaan vakituisen kaupunginpuutarhurin toimen huolehtimaan puistojen hoidosta ja uusien kohteiden suunnittelusta – siihen asti kaupungin istutuksia olivat suunnitelleet kaupungininsinöörit ja hoitaneet yksityiset puutarhurit sivutoimisesti. Helsingin ensimmäiseksi kaupunginpuutarhuriksi valittiin niin ikään ruotsalainen Svante Olsson, joka oli työskennellyt Tukholman kaupunginpuutarhurin apulaisena. Hän hylkäsi Lindhin Kaivopuiston uudistussuunnitelman toteutuskelvottomana ja sai näin ensi tehtäväkseen puiston uudistamisen.³²

Vanhan skanssin viereen tehtiin näköalatasanne Tukholman puistojen tyyliin. Kuva Savialoff. MV.

Havupuuistutusten oli tarkoitus sulkea puistonäkymä Kallioliinan ja sen puutarhan suuntaan. Postikortti 1912. MV.

Kaivohuoneen edustan Teppich-istutus 1900-luvun alusta. HKM.

TE

Lammen tilalle tasoitettun leikkikentän laidassa näkyvät selvästi vanhat rantalepät. Aarne Pietinen 1930. MV.

Ruotsin mallit

Tukholmassa oli 1880-luvulla rakennettu kokonainen uusien puistojen sarja ruutukaavan rakentamattomaksi jättämille kallioisille mäille. Niiden tyyli oli peräisin mannermaisista, erityisesti saksalaisista 1800-luvun loppupuolen kaupunkipuistoista. Tunnusomaisia olivat selkeälinjainen kaarteleva käytävistö, joka tarjosi kävelijöille vaihtoehtoisia reittejä kooltaan usein rajatuilla puistoalueilla, yhtenäiset hyvin hoidetut nurmikentät ja niitä koristavat värikkäät *Teppichit* eli kuvioistutukset, huolella sommitellut puistonäkymät sekä tarkoin harkitut puuistutukset kehystämässä niitä ja peittämässä näkyvistä ympäröivää kaupunkia. Nämä puistot tehtiin ”keitaiksi”, joiden tarkoitus oli luoda illuusio luonnosta kaupungin keskellä. Toteutus ei ollut kovin luonnonmukaisista: Puistoja varten tehtiin mittavia maa- ja vesirakennustöitä ja istutuksia varten tuotettiin suurin kustannuksin eksoottisia kasveja.³³

Tukholman puistojen erikoisuutena oli niiden sijainti ja maasto, jotka tekivät niistä vaikuttavia näköalapaikkoja. Niinpä niiden suunnittelussa kiinnitettiin erityistä huomiota kaupunkinäkymiin puistomaiseman olennaisina osatekijöinä. Tällaisiksi näköalapuistoiksi rakennettiin Kronobergsparken, Tantolunden ja Vanadislunden. Sama kaava toistui Helsingissä, jossa Tukholman tavoin oli mäkinen topografia, ruutuasemakaava ja rakentamatta jääneitä kallioselänteitä. Kaupunginpuutarhuri Olsson suunnitteli uudistetun Kaivopuiston ja uuden Tähtitorninvuoren puiston nimenomaan näköalapaikoiksi, joiden avarat panoraamat empirekeskustaan, Viaporiin ja merelle saivat ajanmukaiset puistosommitelmat kehyksikseen.³⁴

Kaivopuiston uuden puistosommitelman runkona toimivat puiston historialliset elementit: Kaivuhuonetta ja kylpylää yhdistävä Ison Puistotien pääkujanne rakennusten edusta-aukioineen, sen viereinen näkymälän ja Kaivuhuoneelta meren suuntaan sekä Krimin sodan ajan näköalapaikoiksi muuttuneet vallitukset. Kaupunginpuutarhuri käytti hyväkseen myös kylpyläpuiston täysi-ikäistä puustoa sekä puiston länsiosan luonnonkallioita. Huvilatonttien erottaminen puistosta edellytti näiden välisen rajan täsmentämistä. Olssonin ensimmäisessä, vuoden 1889 suunnitelmas-

Kaivopuiston länsiosa ei muuttunut dramaattisesti kunnostuksen myötä. Kylpyläaikaista puustoa harvennettiin ja käytävät rakennettiin uudelleen. Signe Brander 1911. HKM.

sa näkyi hänen ajatuksensa käyttää tuolloin muotiin tulleita havuistutuksia yhtäältä korostamaan puiston jylhimpiä kohtia Skanssinmäellä ja rannassa, toisaalta peittämään katseelta Olssonin halveksimia huvilatonttien vanhoja puutarhoja. Havupuita käytettiin harkiten kaupunki-istutuksissa, koska ne kestivät huonosti hiilisavua. Niiden katsottiin kuitenkin sopivan tyyllisesti kallio- ja merenrantamaisemiin sekä verhoistutuksina ympärivuotiseksi näkösuojiksi.³⁵

Tukholman kautta Helsingin puistoihin rantautuneita mannermaisia piirteitä olivat loivasti kaartelevat kuperaprofiliset hiekkakäytävät, jotka eivät koskaan ristenneet terävässä kulmassa, sekä risteyskohtia ympäröivät puu- ja pensasryhmät. Ideana oli luoda puistoon vaihtelevia kulku-

Sormustinkukat kukkivat Kaivopuistossa. Perennat tulivat julkisiin kaupunki-istutuksiin 1900-luvun alussa. Ivan Timirjasev. HKM.

Jalosyreenit olivat muiden kukkivien pensaiden tavoin tärkeä osa Svante Olssonin aikaisten puistojen kasvivalikoimaa. Ivan Timirjasev. HKM.

reittejä, joilta käsin avautui yllätyksellisiä näkymiä eri suuntiin. Käytävien väliin jäivät nurmiken-
tät suunniteltiin mahdollisimman laajoiksi ja tasaisiksi. Pieniä kalliokohtia jätettiin nurmikoita
elävöittämään. Puuryhmät luotiin puiston pohjoisosaan pääosin vanhaa puustoa harventamalla,
missä auttoi puistosta satamäärin puita kaatanut elokuun 1890 hirmumyrsky. Pystyyn jääneistä
puista etenkin lepät saivat lähteä puistomiljööseen sopimattomina. Sanomalehdissä surtiin silloin-
kin vanhojen, kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden puiden hakkaamista.³⁶

Ympäröivän asujaimiston yhteiskunnallinen luonne
näkyi Kaivopuiston kävijöissä. HKM.

Uudelleenrakennustyö

Puiston aikaisemmin lähes käsittelemätön eteläosa tasoitettiin ja sinne tehtiin uusia istutuksia.
Merimaiseman ihailua varten rakennettiin pyöreät näköalatasanteet Skanssinmäelle ja puiston
itäosaan rantapatterin yläpuolelle. Nämä piirteet näkyvät hyvin puiston pääsuunnitelmassa vuo-
delta 1891.

Kaikkein eniten nähtiin vaivaa Kaivohuoneen näkymälinjan toteutuksessa. Linja tasoitettiin
kallioita räjäyttämällä ja sen poikki kulkevat käytävät rajattiin minimiin siten, etteivät ne häirin-
neet näkymää. Puu- ja pensasryhmiä istutettiin kehystämään näkymälinjaa sen molemmin puo-
lin. Kaivohuoneen eteen rakennettiin ajan muotikasveista, kuten pelargoneista, begonioista, he-
liotroopeista ja agavekaktuksista suuri kuvioistutus hallitsemaan näkymän etualaa. Toinen tärkeä
työkohde oli suuri leikkikenttä, lajissaan kaupungin ensimmäinen, joka syntyi täyttämällä kuivu-
maan päässyt vanha ruutanalampi. Välittömän luontokontaktin tilalle tuli viimeistään nyt näky-
mien katselu reiteiltä ja näköalapaikoilta käsin.³⁷

Kaivopuiston lopullisiin ratkaisuihin vaikutti keskustelu, jota käytiin Lars Sonckin ”Modärn
vandalism” -kiistakirjoituksen (1898) innoittamana uusien puistomaisemien yksitoikkoisuudesta³⁸.
Tuohon aikaan puisto oli pääosin tasoitettu ja nurmikot perustettu mutta puuvartisistutukset vielä
kesken, mikä oli omiaan luomaan paljaan ruohoavikon tunnelmaa. Keskustelussa vaadittiin mm.
kallioiden jättämistä näkyviin, kotimaisten puulajien käyttöä ja merinäköalojen avaamista. Nämä

Kaivopuiston syksyä 1920–1930-luvuilta.
Kalle Havas. HKM.

teemat näkyivät Kaivopuiston uudistuksessa, jonka ensimmäinen vaihe jatkui Olssonin ja vuonna 1898 perustetun kaupungin puutarhalautakunnan johdolla ensimmäiseen maailmansotaan asti.³⁹

Jo ennen valmistumistaan Kaivopuisto sai myös ylistyksiä, joissa toistettiin miltei sanasta sanaan Grotin ja Berndtsonin yli puolta vuosisataa aikaisempia luonnonvalloituksen kuvauksia:

Siellä missä noin 80 vuotta sitte miltei alastomilla kallioilla, Helsingin eteläliepeellä, vasten meren aukeata, lokit isännöivät ja pesivät häiritsemättä kallion lokeroihin, siellä kohottaa nyt rehevä huvipuisto latvansa kohti korkeutta ja hymyilevät nurmikot kirjavine sekä loistavine kukkaryhmineen hyväilevät silmää. Tässä on ihmisen järjestävä käsi muuttanut kolkon kesytömän luonnon ihanaksi kautta maiden kuuluksi yrttitarhaksi.⁴⁰

Puiston katsottiin Kaivohuoneen näkymää lukuun ottamatta suureksi osaksi säilyttäneen kylpyläaikaisen hahmonsä, kun taas vastaistutettu Tähtitorninvuori oli malliesimerkki nykyaikaisesta kaupunkipuistosta. Jälkimmäisestä myös kirjoitettiin eniten sanomalehdissä.⁴¹

Porvareiden paikka

Vanhan aristokraattisen leiman rinnalle nousi porvariston hillitty charmi. Puiston uudistamisen myötä luotiin myös uusi ihannekäyttäjä, hyvin pukeutunut ja käyttäytyvä henkilö, joka osasi nauttia näköaloista oikealla tavalla⁴². Olsson vastusti karusellin sijoittamishdotusta alueelle sen arvoa alentavana ja ”siistille yleisölle” (*för en städad publik*) sopimattomana⁴³. Puiston aiemmin lähes luonnontilaisen eteläosan tultua maisemoiduksi hän riemuitsi:

Tätä paikkaa, jossa aikasemmin sen huolimattoman ulkoasun takia kävi ainoastaan vähemmän järjestystä rakastava osa kaupungin asujamista, on tämän muutoksen johdosta alkanut käyttää lukuista siisti yleisö, joka ihastuksella nauttii tuosta kauniista, laadultaan melkein ainoasta näköalasta merelle ja Eteläsatamaan päin.⁴⁴

Toisaalta puutarhalautakunta valitti poliisimestarille vuonna 1910 ”vääränlaisista” käyttäjistä:

Kaivopuiston tiettyihin osiin on viime aikoina muodostunut ulkoilmaelämää, joka ei vastaa puiston ensiluokkaisesti hoidetun puutarhaistutuksen luonnetta ja joka sopii vain varsinaisiin kansanpuistoihin. Erityisesti ei pidä sallia riippumattojen ripustamista puistoon ympäristön viihtyisyyttä suuresti vähentävästi ja puiden suureksi vahingoksi.⁴⁵

Kaivopuiston kuten muidenkin keskustapuistojen kukkaistutuksia esiteltiin lehdissä pitkin lajikeluetteloin ja uudistettua puistoa valokuvasivat innokkaasti sekä ammattivalokuvaajat että harrastelijat⁴⁶.

Kaivopuisto alkoi vetää puoleensa myös kaupunki uudistajien huomiota, mikä ilmeni Amos Anderssonin pamfletissa *Helsingfors som bad-, rekreations- och turistort* (1909). Siinä kaupungin- asemakaava-arkkitehti Bertel Jung ideoi uudelleenjärjestelyä, jossa Kaivopuiston vanhan kylpylän paikalle kaavailtiin uudenaikaista kansainvälistä kylpylä- ja matkailukeskusta ja Merisatamaan sekä lähisaarille sijoittuvaa pienvenesatamaa sekä yhtenäistä rantapromenadia Eirasta Kaivopuiston ympäri Eteläsatamaan⁴⁷. Osa näistä visioista jäi paperille, kun kaupunki vuonna 1930 totesi että Kaivopuiston puistomaisuus olisi kärsinyt liikaa suuren luokan matkailukeskuksesta⁴⁸, osa on toteutunut vasta myöhemmin vuosikymmeninä Ehrensvärdintien ja Merisatamanrannan rakentamisen myötä.

Vaikka Kaivopuisto ja sen ranta uudistettiin keski-eurooppalaisiksi kävelypaikoiksi, paikka palaa talvisin omalle leveysasteelleen. Aarne Pietinen 1931. MV.

Käsipohjaa vai koiraa?

Kaivopuiston uimalaitos

Ajatus terveyttä edistävästä vesihoidolaitoksesta oli Ullanlinnan kylpylä- ja uimalaitoksen sekä lopulta koko Kaivopuiston syntymisen lähtökohta. Usko puhtaan juomaveden terveysvaikutukseen ei ollut perusteeton, sillä kaupunkien kaivojen veden laatu ei aina ollut hyvä. Kun vielä kylpyveteen lisättäisiin suoloja ja mineraaleja, ne tervehdyttäisivät osaltaan koko kehoa. Varsinainen uiminen oli kuitenkin 1800-luvun alussa etupäässä lasten ja rahvaan hupia. Helsingin maistraatti jopa kielsi 1830 uimisen sakon uhalla kaupunkialueen rannoilla lukuun ottamatta Punavuoren, Kruununhaan koillisosan ja Sörnäisten takana olevien peltojen rantoja. Kielloista ei kovin paljon piitattu, ja pääsihän veneellä tai kävellen kauemmas pulikoimaan, jos siltä tuntui.

Etupäässä venäläisten säätyläisten terveydenhoitoon ja sielunvirkistykseen tarkoitettu Kaivopuiston kylpylaitos vihittiin käyttöön samaan aikaan Kaivohuoneen kanssa kesäkuussa 1838. Meren rannalla, Ison Puistotien päässä sijainneen Carl Ludvig Engelin suunnitteleman kylpylärakennuksen alakertaan oli sijoitettu ammehuoneet, joihin kuuluivat pukeutumistilat. Näistä neljässä oli jopa suihku. Kylpylässä myös voimisteltiin ohjatusti. Lämpimän ja kylmän veden lisäksi kylvetiin rikissä, eli metallien patinoimiseenkin käytettyä rikkimaksaa sekoitettiin ammeeseen meri- tai kaivoveden joukkoon. Monia ulkomaisia vieraita hämmästyttivät naispuoliset kylvettäjät, jotka yhdistettiin helposti huonomaineisiin pesijättäriin. Toiveiden mukaisen kylvyn valmistelun lisäksi heidän tehtäviinsä ei kuitenkaan kuulunut sen enempää. Kylvettäjät olivat myös pukeutuneet

Vuonna 1838 valmistunut Ullanlinnan kylpylaitos, taustalla Harakan saari. Eugen Hoffers 1870-luku. HKM.

peittävästi pitkään hameeseen ja esiliinaan. Yläkerrasta oli varattu osasto keisarinnalle, mutta hän ei koskaan kylpylässä vierailut.

Kylpylän osana oli uimalaitos, jonka uimahuoneet valmistuivat 1839 päärakennuksesta katsoen länteen. Naisten puoli oli päärakennuksen vieressä, miesten uimapaikka oli kauempana niemenkärjessä. Katetuilla laitureilla oli kopit, joiden suojassa saattoi vaihtaa vaatteet. Varsinaista uimaitoa ei tarvittu, sillä matalaan veteen pulahdettiin kylpemään kuin isoon ammeeseen konsanaan. Laitoksen alkuvuosina Kaivopuiston ja Ullanlinnan edustan kallioilla pidettiin satunnaisesti uimakoulua, mutta uiminen ei ollut pääasia ajan kylpyläkulttuurissa. Sisäiset ja ulkoiset vesihoidot olivat osa seurapiirielämää, johon kuuluivat ruokailu, tanssien lomassa juoruilu ja muu hauskanpito. Kun vielä uimaloissa oli erikseen miesten ja naisten puoli, ei rannalla ollut helppoa edes solmia romansseja.

Kaivopuiston kesäelämän kulta-aika päättyi 1850-luvulla. Käännekohta yksityisistä julkisiin uimaloihin muodostui 1870-luvulta lähtien, kun kaupunki rakensi työväestölle tarkoitettuja uimalaitoksia vuokraten niitä eteenpäin yksityisille yrittäjille. Helsingin kaupungin hallintaan siirtyivät myös Kaivopuiston kylpylä- ja uimalarakennukset vuodesta 1886 alkaen.

Säännöllinen uimaopetus aloitettiin vasta 1880-luvulla, kun Helsingfors Simsällskap (Helsingin Uimaseura) perustettiin. Uimaloissa alettiin promovoida myös maistereita ja kandidaatteja. Vaikka aikaisemmin polskuttelua oli pidetty hieman rahvaanomaisena harrastuksena, itse uima-seuroilla oli aluksi elitistinen leima. Uimisesta tuli kuitenkin suosittu urheilulaji. Rannoilla ei enää pelkästään retkeilty ja katseltu maisemia. Voidaan sanoa, että Helsingin rantavedet oli jaettu uimakäyttöön yhteiskunnallisen hierarkian perusteella. Kaivopuiston uimalaitoksella oli perinteet herrasväen kylpypaikkana. Viereinen Ursinin uimala oli keskiluokkaisempi. Ruoholahden ja Munkkisaaren uimahuoneissa polski työväki.

Rantavesien saastuminen ei noudattanut luokkarajoja. Asutuksen ja teollisuuden puhdistamatomina mereen johdetut jätevedet likasivat rantoja. Alppilan vuonna 1910 käyttöön otetun vedenpuhdistamon puhdistuskapasiteetti ei riittänyt koko kaupungin tarpeisiin. Myös yleiset pyykin-

Naisuimarit jonottavat uimahuoneeseen vuonna 1923. K. O. Brorström. HKM.

Uudenaikainen kylpylaitos.

Amos Anderssonin kylpylälaitteet herättivät keskustelua. Pilapiirros Velikulta-lehdestä 2.9.1909.

pesulaiturit eli huuhteluhuoneet kuormittivat rantavesiä. Useita uimahuoneita siirrettiin tai lakautettiin 1900-luvun alussa rantavesien pilaantumisen takia. Kaivopuiston uimalaa kuitenkin vuokrattiin eripituisin vuokrasopimuksin 1920-luvun loppuun saakka.

Vaikka liikemies ja mesenaatti Amos Andersson vielä ideoi alueelle kylpylämatkailukeskusta, niin vuonna 1930 kaupungin asemakaavaosastolla laaditun suunnitelman mukaan laajamittainen kylpylätoiminta ja uimalaitokset eivät enää kuuluneet Kaivopuiston palveluihin. Ne olisivat vaatineet laajemmat tilat, ja näin taas koko Kaivopuiston toimintaperiaate kaupunkilaisten virkistyspuistona olisi suunnittelijoiden mielestä menettänyt merkityksensä. Kylpylärakennuksen paikalle kaavailtiin ravintolaa, joka olisi ollut Kaivohuoneen lisäksi alueen ainoa suurempi rakennus. Uimalaitos annettiin vielä vuodeksi 1930 vuokralle ”herroille O. Ekmanille, J. L. Lydeckenille, K. Seidenschurille ja U. Westerholmille”, mutta seuraavana vuonna uimahuoneet purettiin. Uimarit siirtyivät läheiseen Uunisaareen. Uimalarakennusten perustusarkuista saadut kivet käytettiin rannan uudelleenmuotoiluun. Itse kylpylärakennus oli ollut huoneistohotellina ja siellä uusittiin vielä 1934 vesiputket, joten ehkä rakennus olisi säilytetty, olihan sen läheisyyteen pari vuotta aikaisemmin avattu rouva Suhosen pitämä Veduta-kahvila. Sota iskeytyi kuitenkin suunnitelmien tielle – sekä kylpylä- ja kahvilarakennusten katoille putosivat lentopommit. Vuonna 1945 kaupungin kiinteistölautakunta huutokauppasi kylpylärakennuksen jäänteet 200 markalla, eli reilulla 21 eurolla (2008). Yleisten uimapaikkojen tarina eteläisen Kaivopuiston rannalla oli ohi.

12

13

SALUS-SAIRAALA

Sisarukset Ida ja Maria Rytkönen perustivat 1929 Kaivopuistoon osoitteeseen Kalliolinnantie 4 yksityisen Salus-sairaalan. Se ei ollut lajissaan ensimmäinen: jo 1900-luvun alussa Kaivopuistossa oli oma yksityissairaalansa, jota Eva Basilier piti huvilassa n:o 1 – tämä kylpylaitoksen intendentti Walfrid Spåren 1860-luvulla rakennuttama kookas huvila sijaitsi aivan Kaivopuiston portilla, lehmuskujan alkupäässä.

Rytkösten sairaalan edustalle hankittiin 1934 koirapatsas Emil Cedercreutzilta, jonka mallina oli taiteilijan koira Pekka. Vahti-Pekaksi patsastakin sitten kutsuttiin.

Sisarukset lahjoittivat sairaalan 1944 juuri perustetulle sydän- ja verisuonitauteihin keskittyvälle Wihurin tutkimuslaitokselle. Salus-sairaalassa on siitä pitäen hoidettu ja tutkittu sydäninfarktia ja veritulppaa. Pitkäaikainen johtaja 1940-luvun lopulta lähtien oli Rytkösten sisarenpoika, sydänlääkäri Pentti I. Halonen.

Hienostovarieteesta puisto-operettiin

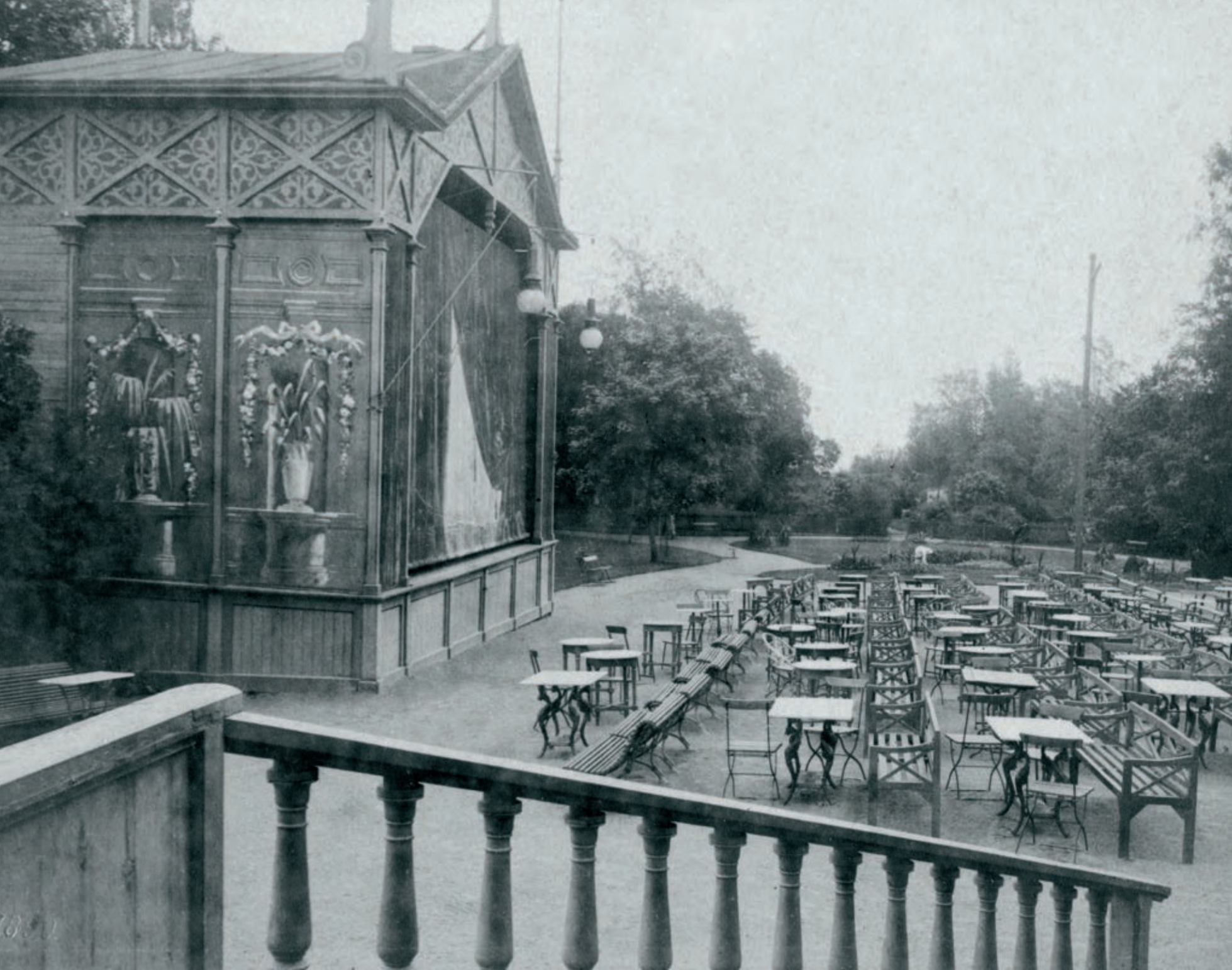

Kaivuhuoneen varietee

Carl Kämp aloitti uransa Louis Kleinehin ravintoloiden palveluksessa ja jatkoi sitten hänen työtään Helsingin ravintola- ja hotellielämän dynamona. Kaivuhuone siirtyi 1875 Kämpin haltuun. Syksystä 1882 alkaen Kaivuhuoneen ravintolayleisölle tarjottiin aika ajoin korkeatasoista varieteeviihdettä, jota esittivät Kämpin pestaamat eurooppalaiset tempuntekijät ja muusikot. Taikurit, akrobaatit, tummaihoiset koomikot ja viehkeät laulajattaret pyörähtivät esityksissään Helsingissä. Toimittaja Rafael Hertzberg kuvaili 1888 varieteen tunnelmia:

Kaivuhuoneella – on kesä- ja syyskuukausina ryhdytty järjestämään iltaviihdettä café chantant -tyyliin orkesterimusiikin, varieteelaulajattarien, nuorallatanssijoiden ja sen sellaisten kera. Silloin voi kauniina iltana nähdä suuren verannan ja sen edustan lukuisilla sohvilla yli puoleen tuhanteen nousevan yleisön, joka hyvin tyytyväisenä nauttii meren viilentävästä ilmasta, musiikista, kesäteatterin esityksistä ja ravintolan hyvistä antimista. Kokonaisuus muodostaa vehreiden puiden kehystämän eloisan näkymän, joka vain meren puolella katkeaa sen verran, että silmien eteen avautuu laaja näkymä yli merenpinnan ja sen kallioisten saarien.⁴⁹

Esitystoiminnan järjestämisessä Kämpin kirittäjänä oli kaupungin toisella laidalla rahvaanomaista Hesperian majataloa pitävä ruotsalainen P. G. Nymark, joka rakennutti ravintolaansa ympäröivään puistoon 1879 teatterilavankin. Hänen seuraajansa A. F. Forsström rakennutti 1887 uuden näyttämörakennelman varietee-esityksiä varten. Kämpin jälkeen Kaivopuiston huvimestariksi asettunut

ravintoloitsija Nils P. Håkansson alkoi toden teolla kilpailla Hesperian varieteen kanssa ja julkaisi 1890-luvun lopulla jopa erityistä *Variété-Bladet* -lehteä.⁵⁰

Varietee oli ehkä suosittua, mutta ei arvostettua. Sirpaletaide sai jalansijaa Kaivohuoneella ja kaupungin muissa viihdekeiteissa, joissa yleisölle anniskeltiin alkoholia. Innokkaimmat haaveilivat kansallisesta varieteeviihteestä, jonka pohjamateriaaliksi tarjoutuivat leikilliset rekilaulut. Päivälehti julkaisi syksyllä 1892 toiveikkaan aloitteen:

Kotimainen varieteeteatteri olisi sellainen teatteri, jossa kaikellaista kotimaista hauskaa ja hullunkurista esitettäisiin sille yleisölle, joka sitä niin suuresti kaipaa, joka oikein janoamalla janoo saadakseen nauraa pari tuntia päivässä, jolla on ikävä totisissa teattereissa ja joka ei yhtämittäa jaksakaan istua ”populäärissäkään” [konserteissa]. – – Hauskoja sukkelia laulunpätkiä! Kevyttä, keikkuvaa musiikkia! Hyviä, pieniä näytelmiä, ”joille täytyy nauraa”! Koomillisia monoloogeja, dialoogeja tai vaikkapa vaan pantomiimeja! Sekaan sitten tilapäisiä sarjakuvia (revues) päivän tapahtumista!⁵¹

Lehden musiikkiarvostelija tyrmäsi aloitteen täysin. Varietee oli moraalitonta, rekilaulut juoppojen renkutuksia ja ”Suomen nuorisolla” parempaa tekemistä. Vähät resurssit oli keskitettävä raittiiseen, täysipainoiseen taiteeseen.⁵²

Operettia ulkoilmalavalla

Hienostovarietee vakiintui, mutta ei osoittautunut kannattavaksi. Vuosisadan vaihteessa Kaivohuoneen ravintoloitsijat muuttivat huvitusten konseptia: nyt ohjelmapuolesta vastasi koko kesäksi kiinnitettävä operettiseurue. Wieniläisoperetti nosti maailmalla suosiotaan. Panostus sentimentaalis-riehakkaisiin musiikkikomedioihin kenties nostaisi tappiollisen Kaivohuoneen ravintolan uuteen kukoistukseen. Näyttävät musiikki-ilottelut vaativat piskuista soittoestradia mittavammat puitteet.

Uuden teatterilavan Kaivohuoneen kupeeseen rakennutti rouva Maexmontan-Knief, Seura-
huoneen ravintoloitsija joka vuokrasi 1898–1902 Kaivohuonetta. Nimeksi vakiintui Brunns-

Kaivohuoneen operettilava 1910-luvulla ravintolan terassilta merellepäin kuvattuna. HKM.

teatern, Kaivohuoneen teatteri eli ”Brunnis”. Kansainvälisen korkeatasoisen operettinäyttämön maine luotiin jo kolmena ensimmäisenä kesänä, jolloin wieniläisen Carl Kloss Edler von Klossen-burgin operettiteatteri esiintyi koko pitkän kesäkauden Kaivopuistossa. Kesän 1900 jälkeen itä-valtalaiset jäivät Suomeen ja tekivät epäonnisen kiertueen, jonka jälkeen seurue hajosi Helsingissä keväällä 1901.⁵³

Myös skandinaavinen revyyinäytelmä kuplettilauluineen rantautui Suomeen nimenomaan Kai-vohuoneen kautta. Keväällä 1901 Emil Norlanderin revyy *Den förgyllda lergöken* (*Kullattu savi-kukko*) ylsi ennen kokemattomaan menestykseen ja sai 85 esityskertaa.⁵⁴ Teosta esitettiin suomeksi vielä 1920-luvun alussa, ja suomalaiset laulusepot muokkasivat sen sävelmistä omia laulujaan.

Arkkitehti Theodor Höijerin suunnittelema katettu ulkoilmanäyttämö oli edelleen riippu-vainen säiden suosiollisuudesta. Tuulta ja sadetta esitykset kestivät huonosti, ja yleisönsuosioikin riippui paljolti kesän ilmoista. Sopimuskäytäntö operettiseurueiden kanssa vakiintui pikkuhiljaa. Vuonna 1904 ravintola teki suur tappiot, kun erehtyi takaamaan teatteriryhmälle tietyn vähim-mäissumman jokaisesta näytännöstä. Sydney Jonesin *Geishan* nauruaariat tyrehtyivät puolestaan 30. heinäkuuta 1906 äkisti, kun Viaporissa puhkesi kapina.⁵⁵

Wieniläisten jälkeen Kaivohuoneen teatterissa hallitsivat tanskalaiset ja ruotsalaiset operetti-seurueet. Mukana oli hienoja näyttelijöitä ja laulajia, joita kuvattiin pilapiirroksin ja innokkain sa-nankääntein Helsingin ajanvietehtien palstoilla. Primadonna palvottiin, koomikoita rakastettiin. – Kaupungin huvielämä oli kesäkausina kallistunut Kaivopuistoon, Esplanadin varrella oli hiljai-sembaa.

Fennian ja Oopperakellarin ravintoloitsija K. E. Jonsson hallitsi Kaivohuonetta vuodesta 1912 1920-luvulle asti. Se oli operettiteatterin kukoistusaikaa. Jonsson teki yhteistyötä musiikkiteatte-riin keskittyvien tukholmalalaisten Oscarsteaternin ja Wasateaternin kanssa, joista pääesiintyjät tulivat, sekä Helsingin Svenska Teaternin kanssa, josta lainattiin myös pukuja ja lavasteita. Näyt-telijöille kyse oli erittäin tuottoisasta kesätyöstä.⁵⁶

MARMORIPALATSI

Kaivopuiston pääportin kupeessa, Pyhän Henrikin kirkkoa vastapäätä sijaitseva huvila n:o 1 siirtyi 1910-luvulla ruukinpatruuna A. N. Keirknerille, joka purki paikalta Spåren villan ja rakennutti tilalle hulpean Marmoripalatsin. Arkkitehdiksi hän sai itse Eliel Saarisen. Talo valmistui 1918 intohimoisen taidekeräilijän kodiksi ja samalla kokonaistaideteokseksi, jonka sisustusta somistavat edelleen Emil Wikströmin kalevalainen friisi, Gunnar Finnen reliefit, eläinhahmot ja koristelaatat sekä Olga Gummerus-Ehrströmin lyijylasityöt.

Marmoripalatsiin muutti 1937 paperitehtailija, kenraali Rudolf Walden, Keirknerin taidekokoelma siirtyi testamenttilahjoituksena 1945 Ateneumin taidemuseolle. Marmoripalatsi siirtyi valtion omistukseen 1949 ja majoitti pitkään hovioikeutta. Työtuomioistuin on toiminut talossa vuodesta 1984.

TE

Operettibuumi levisi Kaivuhuoneelta pohjoiseen. Pian harrastajanäyttämöt ympäri maan metsästivät laulutaitoisia neitoja riveihinsä voidakseen esittää laulunäytelmiä. Helsingissä innostus meni niin pitkälle, että E. Kálmánin *Mustalaisruhtinatar* nähtiin keväällä 1917 yhtäaikaan kolmessa eri teatterissa ja vielä kesällä Kaivuhuoneella neljäntenä tuotantona – ja kaikkiin riitti katsojia.⁵⁷

Ensimmäisen maailmansodan vuosina huvittelunhalu yltyi, ja raharikkaat suomalaiset nousukkaat ja venäläiset upseerit ilmestyivät Kaivuhuoneellekin. Kulutusjuhlan kysyntään vastataksaan Jonsson kaavaili rakennushankkeita, joiden tarkoituksena oli saada täysimittainen operetti-teatteri mahtumaan laajennettuun Kaivuhuoneen ravintolaan tai vaihtoehtoisesti ravintola Fenniaan. Arkkitehti Eliel Saarinen hahmotteli 1916 suunnitelman, jota ei kuitenkaan ollut järkevää enää sisällissodan jälkeisessä, monin tavoin ankeaksi muuttuneessa tilanteessa toteuttaa.

Kirjailija Runar Schildt kaavaili 1910-luvun lopulla Helsinki-romania, jonka päähenkilö olisi ollut operettiteatterin statistinäyttelijä. Suunnitelmasta valmistui vain katkelma 'Armas Fager', jossa näyttämöä kuvaillaan:

Näyttämö oli nyt puolihämärässä kun ramppivalot oli sammutettu ja valonheitin säästeli tunnelmallisen kuutamon virtojaan, joita oli edellisessä näytöksessä tulvimalla tulvinut. Kaksi siniseen karttuunipuseroon sonnustautunutta miestä rakensi säyseästi taustalle vaakunan koristamaa linnan porttihilvia, ja koneenkäyttäjä kohotti ripsutettuja kalvaita kulisilevyjä vähän ylemmäs luodakseen sillä tavoin illuusion äärettömistä aavoista ja saadakseen keskieuropalaisen taivaan kaartumaan yli viimeisen näytöksen jalosukuisten selkkausten ja loppukuvaelman naisellisen kauniskaarteisuuden voimallisen esiinmarssin. Kellään ei ollut erityistä kiirettä. Operetti oli sinänsä hyvin lyhyt, minkä vuoksi nokkela johto oli katsonut asiakseen venyttää väliajat sitäkin pidemmiksi. Tämä tapahtui nimenomaan ajatellen runsasta venäläistä yleisöä joka illan toisensa jälkeen täytti kalleimmat paikat ja jolle kaikki näyttämöllä esitettävä muodosti ainoastaan kehykset taukojen viehättävälle flirttailulle.⁵⁸

Kaivuhuoneen ravintola ja teatteri olivat niin leimallisesti eliittikulttuurua, että venäläiset kapitalistiset matruusit tekivät siitä komentokeskuksensa jo syksyn 1917 kestäessä. Sodan melskeiden tauotua kesällä 1918 Kaivuhuone kunnostettiin juhlimaan Helsingin saksalaisia vapauttajia.

Näivettyvä puistoteatteri

Kaivohuoneen teatterista käytettiin 1920-luvulla nimeä Brunns operett, suomeksi Puisto-operetti. Ravintoloitsijan kassasta maksettavat palkat olivat edelleen kilpailukykyisiä, moninkertaisia vakinaisiin puheteattereihin verrattuna. Kesäksi 1920 Kaivopuiston operettiin kiinnitetty aloitteleva näyttelijä Thure Wahlroos oli ikionnellinen 2 000 markan kuukausipalkastaan. Teatterin ruotsalainen primadonna Elna Gistedt sai samaan aikaan peräti 30 000 markkaa kuussa.⁵⁹

Toiveet kotimaisesta, suomenkielisestä operettiteatterista yleistyivät 1920-luvulla, mutta paljonkaan ei saatu aikaiseksi, vaikka ruotsalaisten vierailut vähentyivät. Suomalaisen Oopperan tenori Väinö Sola kokosi kesäksi 1923 Kaivohuoneen teatteriin Puisto-operetin, joka esitti Kálmánin eksoottisen *Bajadeerin* kahdella kielellä ja W. Brommen suoraviivaisen *Madame Flirtin* suomeksi, mutta ponnistelut eivät olleet riittävän palkitsevia.⁶⁰

Ture Janson ja Erkki Kivijärvi kuvasivat 1926 teoksessaan *Hyvä Helsingimme* teatteria jo nostalgisesti:

Kappaleen matkaa rannasta lehtikujan varrella on Kaivohuoneen kesäteatteri omine, kirjavine muistoineen. Kauniimpaa katsomoa ei voi millään teatterilla olla: kartona suvitaivaan sininen silkki, lentelevät pääskysset koristeinaan. Ja puiden lomassa siintää kaistale merta hohtavan valkoisine purjeineen.

Suvinäyttämön laudoilla ovat aikoinaan Ruotsin parhaat operettikyvyt huvittaneet Helsingin kesäleskiä. Axel Ringvallin rehevä komiikka on kirvoittanut katsomosta lukemattomat naurunpuuskat, Signe Kolthoff on viehättänyt koko kaupungin ja Naima Wifstrand on täällä ensi kerran kiinnittänyt yleisön huomion nousevaan tähteensä. Onpa operetin kuorolaisina nähty ja kuultu sellaisiakin suuruuksia kuin Tollie Zellmania ja Gösta Ekmania.

Operetilla oli sijansa puheteattereiden ohjelmistoissa, erillistä viihdeteatteria edes turisteja varten Helsinkiin ei vielä syntynyt. 1920- ja 30-luvun vaihteen kesinä Kaivopuistossa esiintyivät ruotsiksi ja suomeksi rinnakkain Svenska Teaternin ja Kansan Näyttämön näyttelijöistä koostuvat erilliset operettiseurueet. Kaupunkipuiston suomenruotsalainen hömppäviihde päättyi kesällä 1932 – sa-

maan aikaan Vallilan esikaupungin metsissä aloitti toimintansa uusi suomenkielinen ulkoilma-
teatteri, entistä kansanomaisempi ”buskis” joka tavallaan peri Kaivuhuoneen Puistoteatterin ase-
man demokraattisessa massayhteiskunnassa.

1910-luvun Kaivuhuoneen työasuiset viinurit
tauolla. Hotelli- ja ravintolamuseo.

KAIVOHUONEEN ORKESTERI 1870- JA 1950-LUVULLA

Musiikki kuului alusta alkaen Kaivopuiston kylpyläkesiin. Huvilapalstoille pystytettiin huvimajoja ja musiikkipaviljonkeja, joilla pienet kokoonpanot musisoivat. Kaivohuoneessa ja sen kyljesä sijainneella verannalla soitettiin. Musiikkiestradia laajennettiin 1870-luvun alussa. Muusikoiden palveluksia kysyttiin vuorokauden ympäri. Heidän joukossaan oli 1800-luvun loppua kohti yhä enemmän suomalaisia.

Nimimerkillä Bis tunnettu kriitikko ja musiikkikauppias K. F. Wasenius oli nuoruudessaan 1870-luvun alussa Helsingin Nya Teaternin (nyk. Svenska Teaternin) orkesterin viulisti. Kesäkausina sama orkesteri soitti Kaivohuoneella ulkomaisille vieraille. Musiikkipaviljongissa aloitettiin aamuseitsemältä psalmilla, jota seurasi puoli kymmeneen jatkuva konsertti unenpöpperöisille suuruksen nauttijoille. Sen jälkeen soittajat kirmasivat nurmikon poikki kylpylään ja pulahtivat uimaan: heillä oli luontoisetuna uimalaitoksen vapaaliput.

Iltapäivällä orkesteri harjoitteli, päivittäinen iltakonsertti alkoi seitsemältä ja jatkui aina puoli yhteentoista. Ohjelmisto keveni sitä mukaa, mitä pidemmälle ilta ehti. Koska Kaivohuoneen paviljonki sijaitsi maksullisella alueella, monet kaupunkilaiset vetelehtivät aidan takana ja nauttivat soitannasta ilmaiseksi.

Joskus tuuli ja sade piiskasivat soittajia niin, että oli pakko koota nuottitelineet ja siirtä si-

sätiloihin ravintolan lehterille. Siellä soitettiin myös sunnuntaisin päivällismusiikkia ruokailijoille ja torstai-iltaisin tanssimusiikkia juhlijoille – torstaibaalien lisäksi Kaivohuoneella pidettiin tanssiaisat (*brunnsbal*) aina kun kaupunkiin sattui laivastovierailu. Tuolloin kadetit pyörähtelivät aamuneljään asti. Öljylamput nostivat lehterin lämpötilan yli 30 asteeseen, ja vain eturivin soittajat hikoilivat frakeissaan toisten piilotellessa heidän takanaan paitahisillaan.

Kaivohuoneen operettiorkesterit 1900-luvun alussa koottiin samaan tapaan Helsingin teatteriorkestereiden soittajista, monivuotinen kapellimestari oli Svenska Teaternin ja Apollo-teatterin orkestereita johtanut Hans Aufrichtig.

Myöhemminäkin aikoina Kaivohuoneessa on aika ajoin ollut vakituinen orkesteri, joka on viihdyttänyt ruokailijoita ja tanssittanut juhlijoita. 1920-luvun lopulta aina 1950-luvulle siellä soitivat jatsahtelevat tanssiorkesterit. Trumpetisti Ossi Runne liittyi 1952 Kaivohuoneen mittavaan ja hyvin palkattuun *housebandiin*, joka koottiin kun ravintola kohentautui ottamaan vastaan olympiakisavieraita. Ohjelmistossa oli perinteistä salonkimusiikkia ja modernia tanssimusiikkia. Muistelmissaan Runne kuvailee:

Ravintolan viihtyvyyteen oli uhrattu runsaasti varoja. Vanha puoli noudatti perinteisempää sisustustyyliä vanhoine pehmeää valoa heijastavine kris-

tallikruunuineen ja sinne sijoitettiin useimmiten arvovieraat ja diplomaattikuntaa. Sieltä löytyi myös aina tilaa niille, joiden nimen edessä oli vuorineuvos, ministeri tai von.

Niin kutsuttu uudempi puoli oli nuorekkaamman väen suosiossa. Sieltä saattoi nähdä jopa naisseurueita viettämässä iltaa, mikä ei olisi tullut kuulonkaan vanhalla puolella.

Pula-aika alkoi olla takana, menestyneillä kaupamiehillä riitti rahaa tösättäväksi asti. Vaikka ravintolan kabareeartistit eivät saaneetkaan keskustella asiakkaiden kanssa, yksityispirskeisiin ja jatkoille vokiteltiin varsinkin tanssityttöjä ja soittajia:

Kaivohuoneen yläkerrassa oli yksityistilaisuuksia varten suuri kabinetti, jonka kerrankin joku tirehtööri oli varannut käyttöönsä ja pyytännyt koko baletin ja orkesterin sinne viihdyttämään itseään ravintolailan jälkeen. – – Tytöt ja me litkimme sampanjaa ja pidimme hauskaa, kun itse tilaaja röhötti sohvalla sammuneena eikä tiennyt maailmanmenosta tuon taivaallista.

Kaivohuoneen ravintolasali vuoden 1983 loistossa. Jan Alanco. HKM.

Hyvä oli hiihtäjäm hiihdellä 1920-luvun Kaivo-
puistossa. HKM.

Muodikkaita velocipedistejä 1890-luvulla. A. E. Maconi. HKM.

PUUHAMA

Kaivopuiston tunnetuin kaupunkitarina liittyy nyt jo puretun satamaradan ylikäytävän hiekkaan vuosi vuoden jälkeen ilmestyneisiin risteihin. N. 1950. HKM.

Puuhamaa

Kaivopuiston puistoympäristössä ei ole tapahtunut suuria muutoksia puiston valmistuttua. Kaksi läntistä huvilaa purettiin ja niiden tilalle tuli kaupunginpuutarhuri Bengt Schalinin suunnittelema muotopuutarha vuonna 1946⁶¹. Sen jälkeen puusto on ikään tynyt, ympäristön rakennuskanta uusiutunut ja itse puistoaluettaakin on uudistettu paikka paikoin. Puiston luonne ja käytöt ovat sitä vastoin muuttuneet paljonkin. Näköalat ja näyttäytyminen määrittelevät tänäkin päivänä Kaivopuiston maisemaa, mutta katsojat ja katseiden kohteet ovat paljolti toiset. Puiston käyttö tapahtumapaikkana on saanut mitat, joissa se alkaa ohjata ympäristön muokkautumista. Monikerroksisen puistomaiseman säilyminen yritettiin 1990-luvulla turvata suojelukaavalla sekä hoito- ja käyttösuunnitelmalla, joiden mukaan puistoa ryhdyttiin uudistamaan. 2000-luvulla ratkaisuja on kuitenkin tehty puhtaasti teknisin perustein, historiallisista arvoista juuri piittaamatta. Tämä näkyy vanhan puuston suoraviivaisena uudistamisena sekä uusina räikeinä käytäväpinnoitteina. Kaivopuisto on pikku hiljaa muuttumassa puuhamaaksi.

Kaivopuistoa ovat 1900-luvun mittaan kansoittaneet mitä erilaisimmat ryhmät ja alakulttuurit. Puistokävelyllä saattoi ennen sotia törmätä näyttelijätär Ida Aalbergiin, emigranttievsteri Ivan Timirjaseviin, valtionarkistonhoitaja Reinhold Hauseniin tai marsalkka Mannerheimiin. Vuonna 1926 näköala laajeni aivan uuteen suuntaan Ursan tähtitornin rakentamisen tuloksena⁶². Seuraavana vuonna suomenkieliset ylioppilaat valitsivat puiston vapunviettopaikakseen, jona se toimii edelleenkin. Myös Lasten Päivän Säätiö järjesti ennen Linnanmäen huvipuiston perustamista las-

tenjuhlia Kaivopuistoon vastapainoksi työväenliikkeen puistotilaisuuksille pohjoisempana⁶³. Viimeistään rantatien rakentamisen myötä puisto pääsi myös autoharrastajien suosioon⁶⁴. Nyt rannassa on kesäisin maan korkein benjihyppypaikka.

Kerrottu puisto

Kaivopuistolle on vuosien varrella kehkeytynyt oma tarinaperinteensä, josta on tullut osa helsinkiläisten yhteistä muistia. Siihen liittyvät puistossa tehdyt todelliset ja kuvitellut tapahtumat. Puistolla on jopa oma kummitus, Maria Kleineh eli ”Kaivopuiston valkea rouva”, jonka edelleen väitetään vaeltavan puistossa⁶⁵.

Vuonna 1930 Kaivopuisto todisti zeppeliinin vierailua Helsingissä ikään kuin tulevaa ennakkoiden: ”Majesteettillisen hitaasti ilmalaiva soljui Kaivopuiston yläpuolelle Graf Zeppelinin -nimen ja ikkunoiden erottuessa selvästi. Ihmiset riensivät piholle huiskuttamaan. Moottorien kumeeajyrinää ihmeteltiin.”⁶⁶

Toisenlaisia vierailuja nähtiin sitten helmikuussa 1944, jolloin suurpommitukset tuhosivat paljon muun ohessa kylpylän sekä suuret määrät puustoa⁶⁷. Pari vuotta tämän jälkeen myös marsalkka jätti puiston, kuten Pekka Virtasen 'Marskimarssi' kertoo:

Mutt' niinhän se on, ach fan och förbannat;
senhän palkaksi saat kun sä parhaasi annat,
ura katkeaa mulla nyt kasakkain peitsiin,
Kaivopuisto adjö, minä matkustan Schweiziin.⁶⁸

Paikan historiaa heijasteli omalla tavallaan Toivo Särkän ohjaama *Kaivopuiston kaunis Regina* (1941), pukudraama, jossa Regina Linnanheimo ja Tauno Palo kirmailivat puiston valleilla tuoden kevennyttä sota-ajan ankeuteen⁶⁹. Sotien jälkeen puistot saivat osansa Helsinkiä koetelleesta rikosaallosta ja niiden kuvaukset synkkenivät. Vuonna 1954 valmistui tositapaukseen pohjautuva Aarne Tarkaksen rikoselokuva *Olemme kaikki syyllisiä*, jossa Kaivopuistosta löytyi murhattu opiskelijatyttö⁷⁰. Sen esikuvana oli Tähtitorninvuorella muutamaa vuotta aiemmin tapahtunut, lehdisissä paljon puitu ja rikosromaaninkin inspiroinut mustasukkaisuusmurha⁷¹. Kaikkien tunteman Matti Kassilan *Tähdet kertovat, komisario Palmu* (1962) -elokuvan murhatutkimukset sijoittuivat

Kaivopuiston ranta vuonna 1976. Vuosisadan alun porvarillisesta eleganssista ei näy juuri jälkeä. R. Roos. HKM.

Puistoa ei ole riepotellut talvimyrsky vaan helmikuun 1944 suurpommitukset. Pommituksissa silpoutui yli 200 puiston puuta, jotka oli kaadettava. Torsten Rancken 1944. HKM.

Tähtitorninvuoren ohella Kaivopuistoon⁷². Sen pimeää puolta ovat käsitelleet myös Gösta Sundqvist Leevi and the Leavingsin kappaleessa 'Kaivopuiston kuristaja' (1985) sekä parikin 2000-luvun dekkaria (Tero Somppi ja Heikki Kaaranen).

Parhaiten muistetaan kuitenkin tarina Kaivopuiston risteistä, satamaradan ylikäytävän hiekaan selittämättömästi yhä uudestaan ilmestyneistä kolmesta rististä, joiden taustoja on ruodittu niin aikakauslehdissä kuin kansatieteen opinnäytteissäkin. Niiden takana sanotaan olleen lasten henkiä vaatineen junaonnettomuuden. Nyttemmin radan poistamisen myötä kadonneet ristit ja pimeä ratatunneli puliukkoineen esiintyvät puiston pelon maisemana vielä Reidar Palmgrenin tuoreessa *Tunneli*-romaanissa (2007).

Kaivopuisto, adjö

1980-luvulta lähtien Kaivopuiston käyttö on muuttunut kovemmaksi ja vaatinut veronsa itse puistolta. Erilaisia esityksiä puistossa on järjestetty koko sen olemassaoloajan, mutta nyt yksittäisiin tilaisuuksiin saapuu kymmeniä tuhansia osallistujia. Konserteissa ja juhlinnassa ei sinänsä ole mitään vikaa, mutta niiden yhtenä seurauksena on roskaantuminen ja kuluminen, joka ylittää jo pie-nehkön puiston kantokyvyn. Aika ajoin on kauhisteltu myös puistokulttuurin muutosta:

”Maanantaiaamuisin nurmea ei paljon näy, sillä koko suuri puisto on kuin levälleen räjäytetty kaatopaikka: eväspaperit ja plastikkapussit heiluvat tuulessa, pullojen sirpaleet narskuvat tossujen alla ja töhrityt penkit ovat kumossa tai sinne tänne ympäri puistoa siirrelyinä.”⁷³

Vuonna 1997 puistolle laadittiin asemakaava, jonka määräyksiin suojeltiin monikerroksista puistomaisemaa ja rakennuskantaa. Puiston suojeleminen edellyttää aina pitkän aikavälin hoitosuunnitelmaa, jossa lyödään kiinni periaatteet mm. puuston uusimiseksi. Myös Kaivopuistolle laadittiin 1990-luvulla kunnostuksen yleissuunnitelma, lähtökohtina puiston historian vaiheet, joita täydennettiin harkituilla uusilla lisäyksillä erityisesti puiston länsiosassa. Suunnitelman laati maisema-

Katseen ja kehon Kaivopuisto.
Volker von Bonin 1976. HKM.

arkkitehtitoimisto Maisemasuunnittelu Hemgård. Puistoa lähdettiin kunnostamaan sen pohjalta laaja-alaisesti mm. alkuperäisten kalustemallien palautuksella sekä istutusten ja käytävien uudistamisella todennettujen vanhojen mallien mukaisesti.⁷⁴

Viime aikoina Kaivopuistoa on uudistettu kokonaan toisten periaatteiden mukaan, mistä kertoo 1990-luvulla kunnostettujen puistokäytävien uudelleenpäällystys punaisella asfaltilla sekä Ison Puistotien Borgströmin aikaisen lehmuskujanteen ja Café Ursulan edusta-aukion kovakätinen uudistaminen. Kaupungin rakennusvirastoon ei enää kuulu erillistä kaupunginpuutarhurin toimea eikä viherosastoa, ja organisaatiouudistuksen myötä tuntuu hävinneen myös ymmärrys vanhojen

puistojen merkityksestä kaupunkiympäristössä sekä niiden oikeasta hoitotavasta. Niitä käsitellään nyt samoin periaattein ja tekniikoin kuin uudisrakennuskohteita. Tämän tien päässä odottaa yhdenmukainen ja yhdentekevä puuhamaa, jonka maiseman omintakeinen luonne ja vuosirenkaat painuvat unohduksiin. Jäljelle jäävät ranta ja merinäköala, alkusyyt Kaivopuiston synnylle.

Puistoa kunnioittaen? Kaivopuisto, adjö. Iso puistotie syksyllä 2008. TE.

MANNERHEIM-MUSEO
MANNERHEIM-MUSEET

MANNERHEIM KAIVOPUISTOSSA

Vuonna 1924 Kaivopuistoon asettui asumaan yksi Suomen tunnetuimpia henkilöitä, kenraali C. G. E. Mannerheim (1867–1951). Kansalaissodan päätyttyä keväällä 1918 ylipäälikkö Mannerheimilla ei ollut omaa asuntoa Helsingissä. Valtionhoitajana hän asui entisessä kenraalikuvernöörin palatsissa Eteläesplanadilla, sitten neljän vuoden ajan tehtaailija A. Travers-Borgströmin tarjoamassa edustavassa vuokrahuoneistossa Mariankatu 5:ssä. Sitten toinen tehtaailija, Karl Fazer, tarjosi Kaivopuistossa omistamaansa huvilaa Mannerheimille vuokrattavaksi.

Kyseessä oli huvilapalstalla n:o 22 sijainnut arkkitehti A. Bomanin vuonna 1874 valmistunut huvila, joka oli välillä ollut kuvernööri F. G. Björnbergin omistuksessa. Fazer oli hankkinut huvilan 1913. Vuokrasopimus tehtiin, ja vanhassa huvilassa aloitettiin suuret muutostyöt – se oli ollut jaettuna kuuteen asuntoon, joissa oli asunut Fazerin Punavuoressa sijainneen karamellitehtaan työntekijöitä. Vuokrakasarmista muotoutui nyt kenraalin toiveitten mukaisesti edustuskoti. Mannerheim oli tarkka huoneitten sisustuksesta värystä myöten. Huonekalujen sijoittelu oli huolella harkittua. Esineistöähän oli kaikkialta maailmasta, itse hankittua ja lahjoja.

Kaivopuiston kodissaan kenraali, sittemmin marsalkka Mannerheim viihtyi usein suu-

renkin vierasjoukon ympäröimänä ja eli siinä kuolemaansa saakka, vuoteen 1951. Tuolloin rakennus ja tontti olivat yhä Fazerin suvun omistuksessa. Kotia esiteltiin yleisölle saman vuoden marraskuussa. Suuri yleisömenestys aiheutti sen, että muodostettu Mannerheim-säätiö jatkoi rakennuksen vuokraamista. Jo aiemmin oli suunniteltu Mannerheim-museota, jonka paikaksi ei kuitenkaan ollut ajateltu marsalkan kotia. Säätiö jatkoi vuokraamista vuoteen 1957 jolloin se hankki huvilarakennuksen ja puolet suuresta tontista.

Mannerheim-museo jatkaa yhä toimintaansa. Marsalkan koti on pääosin siinä asussa kuin se oli viime sotien aikana. Suurin osa huonekaluista ostettiin Mannerheim-suvulta, ja muutamia yläkerroksen huoneita on muutettu näyttelytiloiksi. Vaiherikkaan elämän eläneen marsalkan koti on Suomessa harvinaislaatuinen kotimuseo, koska sen esineistö ei ole ainoastaan yhden ihmisen, vaan koko kansakunnan historiaan keskeisesti liittyvää.

Kaivopuisto: *Le maison des Corps Diplomatiques*

Kaivopuisto ei ole pelkkä puuhamaa ja puistoalue, vaan yli 80 rakennuksen ja noin 500 asukkaan muodostama arvokaupunginosa. Vanhasta huvilayhteisöstä on muotoutunut vuosien myötä myös leimallisesti diplomaattien rauhallinen asuinalue. Erityisesti Itäisen Puistotien varrelle on keskittynyt useiden maiden suurlähetystöjä ja lähettiläiden virka-asuntoja. Lähetystöjen ja kaupallisten edustustojen työntekijät perheineen ovat osaltaan jatkaneet Kaivopuiston kansainvälisen ilmapiirin perinnettä.

Jo autonomian aikana useilla valtioilla, kuten Ruotsilla, Saksalla, Itävalta-Unkarilla, Alankomailla, Argentiinalla, Brasilialla, Ranskalla ja Isolla-Britannialla oli Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungissa konsuliedustustonsa. Joitakin valtioita edusti suomalainen kunniakonsuli, joka valittiin usein liike-elämän piireistä. Konsulien edustustot eivät tuolloin kuitenkaan sijainneet Kaivopuistossa, vaan käytännöllisemmät tilat löytyivät vanhasta hallintokeskustasta. Kaivopuiston status koki renessanssin puiston kunnostuksen ja huvila-alueen uudemman rakennusinvaasion jälkeen 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Ensimmäinen suurlähetystöksi rakennettu talo oli Saksan vuonna 1927 valmistunut Itäinen Puistotie 6 – Kalliolinnantie 1. Brasilian ja Italian vuonna 1995 valmistuneet lähetystöt täydentävät Kaivopuiston eri-ikäistä rakennuskantaa.

Joskus on käynyt niin, että valtion status on muuttunut vuosikymmeniksi. Näin kävi Viron tasavallan kohdalla, joka palasi 1990-luvulla entiseen lähetystörakennukseensa. Joskus on ollut tyytyminen vaatimattomampiin puitteisiin, kuten Yhdysvalloilla, joka piti aluksi residenssiään

Yhdysvaltojen suurlähetystö, Itäinen Puistotie 14 – Ehrenströmintie 4–6, suunnittelijoina ”Bristolin ryhmä” ja Harrie Lindeberg 1938. Talo sai lisärakennuksia 1940- ja 50-luvulla. Jalmari Aarnio 1962. HKM.

Viron suurlähetystö. TE.

Stockmannin uuden tavaratalon yläkerrassa. Eräs kongressiedustaja piti vuonna 1935 puheen, jossa kaivattiin parempia ja arvonsa mukaisia edustustiloja. Puhujalle oli kerrottu, että ”Amerikan ministerin täytyy pitää Helsingissä olevaa virastoaan erään osuuskaupan yläkerrassa”. Kertomukset värittyvät joskus matkan varrella, tässä tapauksessa haalistuvat. USA sai lähetystölleen tilat Kaivopuistosta 1938.

Viron suurlähetystö – Itäinen Puistotie 10

Viron asiainhoitajaksi Suomeen nimitettiin Oskar Kallas 7. joulukuuta 1918, ja seuraavana vuonna Viron valtio osti Kaivopuistosta entisen Behsen huvilan huonokuntoiset rakennukset tontteineen. Edustavampien tilojen suunnittelutyön sai arkkitehti Konstantin Bölau. Funktionalistinen kaksikerroksinen talo valmistui vuonna 1933 ja oli ensimmäinen Viron valtion lähetystökäyttöön rakentama talo maan rajojen ulkopuolella.

Talvisodan ajaksi Kaivopuiston lähetystöjä siirrettiin Helsingistä pois. Viron lähetystön toiminta loppui kuitenkin kokonaan, kun Neuvostoliitto kesällä 1940 miehitti emämaan. Lähettilyään ikävä velvollisuus oli jättää talo. Rakennus sinetöitiin ja avaimet luovutettiin Suomen ulkoministeriön edustajille. Muutaman päivän kuluttua Neuvostoliiton edustajat ottivat talon haltuunsa. Neuvostoliitolla oli toisen maailmansodan jälkeen alueella enemmänkin omistuksia, kuten väli- rauhansopimuksen perusteella sille luovutettu Saksan lähetystö.

Uudelleen itsenäistyneen Viron suurlähetystö Helsingissä avattiin marraskuussa 1991 väliaikaisissa tiloissa Fabianinkatu 13:ssa. Saman vuoden syksyllä Viro ja Suomi sopivat entisen lähetystön palauttamisesta. Helsingin hovioikeudenkin käytössä ollut rakennus oli sittemmin myyty Bulgarian kansantasavallalle, joten kului hetken aikaa, että päästiin kaikkia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun. Tammikuussa 1994 suurlähettiläs Jaak Jõeriüt pääsi muuttamaan vanhaan osoitteeseen Itäinen Puistotie 10. Kunnostustöiden jälkeen ulkoministeri Siim Kallas avasi Viron Suomen suurlähetystön joulukuussa 1995.

Viron suurlähetystön suuri salonki uudisrakennuksessa 1930-luvulla ja vuonna 2008. Yläkuva Viron suurlähetystö, alakuva TE.

Britannian suurlähetystö – Itäinen Puistotie 15–17

Alueen jolla Britannian suurlähetystörakennukset nykyään sijaitsevat, osti alun perin 1840-luvulla venäläinen ruhtinatar Zinaida Jusupoff, tunnettu suihkuseurapiirouva sekä terveyskylpylän vieras ja osakas. Ruhtinattaren jälkeen Rauhaniemellä oli useita omistajia ja huvilan ulkoasua myös muutettiin moneen kertaan.

Vuonna 1878 rakennus myytiin tehtailija F. W. Grönqvistille. Grönqvistin aikana Helsingin kaupunki otti haltuunsa koko Kaivopuiston, ja tontin kokoa pienennettiin liittämällä kolmasosa

Villa Baumgartnerin purkutyömaa Britannian suurlähetystön tontilla. Kari Hakli 1972. HKM

siitä takaisin puistoon. Grönqvistin tyttären 1898 nainut kauppias, toisen polven kaivopuistolainen Karl Stockmann asettui nuorikkoineen Rauhaniemeen. Stockmann lunasti myöhemmin koko tontin itselleen ja jakoi sen kolmeen osaan. Omalle palstalleen Stockmann rakennutti 1913 Lars Sonckin suunnitteleman talon, joka myöhemmin tunnettiin Villa Baumgartnerin nimellä. Villa Rauhaniemi purettiin 1917, kun tontin uusi omistaja Severin Damstén oli palkannut arkkitehti Jarl Eklundin visioimaan uuden huvilan sivurakennuksineen. Britannian suurlähettiläs muutti 1934 tähän Damsténin huvilaan.

Vuonna 1941 brittiministeri kutsuttiin pois Suomesta, kun Britannia julisti Suomelle sodan. Yhdysvaltojen suurlähetystö, joka oli vuokrannut viereisen Villa Baumgartnerin, ryhtyi valvomaan Brittien etuja. Kun lentopommit putosivat virka-asunnon eteen, amerikkalaiset pakkasivat tavaraansa, muuttivat omaan lähetystöönsä kadun toiselle puolelle ja talo jäi tyhjäksi. Brittien valtuutettu palasi Kaivopuistoon sodan loputtua valvontakomission kera. Valvontakomission delegaatio asettui Villa Kleinehiin, nykyiseen Alankomaiden suurlähettilään residenssiin.

Britannia osti suurlähettilään virka-asunnon viereisen tontin kiinteistöineen Baumgartnerin perikunnalta uutta suurlähetystöä varten vuonna 1972. Villa Baumgartner purettiin ripeästi, sen sijaan uuden lähetystötalon rakentaminen kesti kauan. Suunnittelijoina olivat arkkitehdit Veli ja Aarno Paatela, Steven Quinlan ja D.J. Nicholson. Vuonna 1989 valmistuneen kuutionmuotoisen rakennuksen julkisivut ovat Kurun harmaata graniittia. Nelikerroksisessa rakennuksessa on toimistotiloja ja konferenssihuone, autotalli sekä henkilökunnan tilat. Uuden suurlähetystön vihki käyttöön Britannian silloinen pääministeri Margaret Thatcher.

Espanjan suurlähetystö – Kalliolinnantie 6

Myllytiellä on useita moderneja asuintaloja, jotka on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen. Arkkitehti Aarne Ervin kädenjälki näkyy esimerkiksi Myllytie 2:ssa, johon valmistui vuonna 1961 kolmikerroksinen asuintalo Waldemar Aspelinin suunnitteleman punatiilisen talon paikalle. Ervin suunnittelema on myös Myllytie 5:ssä oleva 1954 valmistunut Himbergin huvila, joka on nykyään Espanjan suurlähettilään virka-asunto. Modernistinen huvila entistettiin alkuperäistä vastaavaan kuntoon arkkitehti Angel Fernández Alban johdolla vuonna 1994. Alba suunnitteli lähetystölle myös uuden L-kirjaimen muotoisen kolmikerroksisen rakennuksen, joka oli otettu käyttöön vuonna 1991. Helsingin kaupunki myi 1990-luvulla viereisen Myllytie 6:n tyhjän puistotontin, jolle rakennettiin kerrostalo. Asunto Oy Myllytien Olympos sai ensimmäiset asukkaansa 1995. Espanjan suurlähetystö vastusti rakennuksen paikkaa, sillä se peitti näköalat merelle.

Italian ja Brasilian suurlähetystö – Itäinen Puistotie 4

Hohtavan valkoisessa viisikerroksisessa ”Palazzo dell’Ambasciatassa” sijaitsevat Italian ja Brasilian lähetystörakennukset. Betonitalo valmistui 1995 arkkitehtien Benito Gasagranden ja Ari Paukion luomistyön tuloksena. Kummallakin lähetystöllä on kahdessa alimmassa kerroksessa toimistotiloja ja yläpuolella asuntoja.

Vuonna 1969 valmistunut Belgian lähetystö, Kalliolinnantie 5, edustaa postmodernia arkkitehtuuria, suunnittelijoina arkkitehdit Roger Bastin, Mona ja Lars Hedman. TE.

Lydeckenin huvila vanhassa asussaan. Talo koki suuria muutoksia 1940-luvun lopulla ja on käytännössä rakennettu uudelleen Ranskan suurlähetystöksi. Eric Sundström 1916–19. HKM.

Ranskan suurlähetystö – Itäinen Puistotie 13

Ranskan suurlähetystöalue kuului alun perin edellä mainittuun Jusupoffin tonttiin, jonka Karl Stockmann jakoi osiin. Jarl Eklundin alueelle piirtämistä huviloista toinen oli tohtori J. L. Lydeckenin 1916 valmistunut huvila, jonka Ranskan valtio osti vuonna 1944. Huvila oli kärsinyt vaurioita sodan aikana. Eklundin suunnittelema julkisivusta poistettiin koristeet, katto loivennettiin ja ovia siirrettiin. Osa alkuperäisistä sisärakenteista on kuitenkin säilynyt. Vuonna 1950 valmistunut yksikerroksinen väliosa ja kadunvarren U-muotoinen tiilirakennus ovat arkkitehtien Felix Brunaun ja Erkki Huttusen käsialaa.

Egyptin suurlähetystö, Itäinen Puistotie 2, arkkitehti Sebastian Gripenberg 1883. Kari Hakli 2001. HKM.

Portugalin suurlähetystö, Itäinen Puistotie 11 B, arkkitehti Gustaf Estlander 1907. Kari Hakli 2001. HKM.

TE

”AUKOSTA NÄIN PYÖREÄSTÄ NE KAUNIIT KAPPALEET, JOIT’ TAIVAS KANTAA” (Dante Alighieri, suom. Eino Leino)

Kaivopuiston korkeimman kohdan näkyvä tunnusmerkki on Ursan tähtitorni. Helsingissä perustettiin vuonna 1921 tähtitieteen harrastajien yhdistys, joka sai nimensä Otavan tähtikuvion (Ursa major) mukaan. Valtakunnallisesti toimivan Ursan tehtävänä oli toimia tähtitieteen edistäjänä ja välittää ajanmukaisia käsityksiä maailmankaikkeudesta. Yhdistyksen tarkoituksena oli myös olla yhdyssiteenä eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien kansalaisten välillä. Koska kaukoputket olivat kalliita, yhdistys tarjosi kaikille mahdollisuuden tähtien tutkimiseen – ja otti samalla osaa kansalliseen sivistysprojektiin. Aluksi Ursa järjesti ”tähti-iltoja” nykyisen Temppeliaukion kirkon tienoilla Töölössä. Varsinaiselle tähtitornille ajateltiin sijoituspaikkaa ensin Meilahtea, nykyisen sairaalan paikkaa, tai Siltavuorenpengertä. Kaivopuistoa pidettiin kuitenkin avoimen horisontin takia parhaana vaihtoehtona. Läheisellä Tähtitorninmäellä oli jo oma observatorionsa.

Keväällä 1926 Ursa anoi Helsingin kaupungilta sopivaa tonttia tornin rakentamiseksi. Kaupunginvaltuusto päätti vuokrata Kaivopuistosta kallionkaistaleen kymmenen vuoden vuokrasopimuksella. Paikalle, jolle kaupunginpuutarhuri Svante Olsson oli 1891 suunnitellut

pyöreän aukion, sopi hyvin tähtitorni. Ehtona oli, että pääsymaksu torniin olisi enintään viisi markkaa kerralta. Torni valmistui syksyllä 1926 arkkitehti Martti Välikankaan piirustuksien mukaisesti. Hän oli kerännyt mainetta Käpylän puutarhakaupunginosan suunnittelijana. Van-

hoilta vallituksilta ja tykkitornin ympäristöstä oli aikaisemmin tähystelty mereltä uhkaavia vihollislaivoja, nyt tarkasteltiin kaukaisempia näkymiä. Klassista arkkitehtuuria edustava Ursan torni on yhä tähdistä ja muistakin taivaankappaleista kiinnostuneiden käytössä.

Volker von Bonin 1978. HKM

Pyykkilaituri vuonna 1911. Signe Brander. HKM.

TE

Koko kansan Kaivopuisto

Kaivopuisto oli alun perin suunniteltu sivistyneistölle, ei rahvaalle. Kulttuurin monitoimimies, toimittaja Zachris Topelius totesi 1840-luvulla, etteivät alemmat yhteiskuntaluokat edes erityisemmin oleskelleet puistoissa. Topelius suositteli puistoihin toiminnallista ohjelmaa ja ”kansanhuveja”, kuten kiipeilyä rasvattua tankoa pitkin. Topelius ehdotti kansan oman huvipaikan perustamista Töölöön, jotta työläiset eivät kuluttaisi vähäistä vapaa-aikaansa kapakoissa. Hänen mielestään Kaivopuistonkin oli palveltava osaltaan kaikkia yhteiskuntaryhmiä. Tämä oli melko radikaalia ajattelua aikana, jolloin yksityiseen kylpyläpuistoon ei puistotyöntekijöitä lukuun ottamatta ollut asiaa juuri muilla kuin venäläisillä kesävierailla ja harvalukuisella helsinkiläiseliiitillä. Kun Kaivopuiston aktiivisin kylpylävaihe hiipui ja puisto siirtyi kaupungin hallintaan, se alkoi pikku hiljaa avautua laajemmille kansanryhmille. Vuoden 1876 teollisuusnäyttely Kaivopuistossa oli merkittävä yleisötapahtuma Helsingissä. Suomalaisten koneteollisuustuotteiden ja taideteosten ohella 90 000 näyttelyvierasta tutustui maaseudun kansankulttuuriin. Näyttely edisti osaltaan ajan kansatieteellistä keruunnostusta akateemisen sivistyneistön piirissä.

Helsingin väestönkasvu ja rakentaminen vaikuttivat myös kaupunkisuunnitteluun. Puistoihin haluttiin siirtää asutuksen ja liikenteen jalkoihin jääneitä leikki- ja pelikenttiä. Nuorisoa pyrittiin kasvattamaan fyysisen liikunnan avulla. Yhteiskunnan jyrkkää luokkajakoa haluttiin esivallan taholta loiventaa puistojen tehokkaammalla käytöllä. Puistoista haluttiin luoda virkistyspaikkoja niille, joilla ei ollut varaa siirtyä kesäisin maaseudulle likaisesta ja epäterveellisestä kaupungista.

Vapun jälkeen. Volker von Bonin 1969. HKM.

VPK:n vuosijuhlan tanssiaiset Kaivopuistossa
1910-luvulla. HKM.

Helsingfors Dagbladetin toimittaja Rafaël Hertzbergin mukaan 1880-luvulla kaupunkilaiset kokoontuivat Kaivuhuoneen edustalle kuuntelemaan ja katselemaan orkesterimusiikkia, kesäteatteriesityksiä, varieteelaulajia ja nuorallatanssijoita.

Sopimattomasti käyttäytyvä rahvas jouti mieluummin oleskelemaan Töölönlahden rantamalla joko juuri yhdistetyissä Hakasalmen ja Hesperian puistoissa tai Eläintarhan puistossa. Jälkimmäinen oli alun perin suunniteltu vähäosaisten virkistysalueeksi, jonne haluttiin keskittää myös urheilutapahtumat.

Kansanryhmien julkiset kokoontumiset olivat ajan poliittisessa ilmastossa uhka yhteiskunta-
rauhalle. Itsenäisyyden ajan alkuun saakka vallinneen ajattelun mukaan rahvasmassat myös alensi-

vat puistojen arvoa. Siirtyminen aktiivivirkistystä painottavaan puistopolitiikkaan tapahtui vähitellen 1920-luvulta alkaen, kun puistokäyttötymisen normit löystyivät avaten tietä uudelle vapaa-muotoisemmalle puistokulttuurille. Tämä muutos heijastui myös Kaivopuistoon, joka on viimeisen sadan vuoden aikana ollut monipuolisten ja eri kohderyhmille suunnatun virkistystoiminnan tapahtumapaikka. Puistoa kiertävällä kuntopolulla liikutaan ympäri vuoden. Talvisin rinteet ovat pulkkamäkinä. Opiskelijoiden laskiaisriehoissa ei lumikaan ole välttämättömyys. Lounaisrinne on tuuliltaan otollinen paikka lennättää leijoja. Puistoshakkia ja petanqueta pelataan vanhan kuivateen järven lähistöllä rakennetulla kentällä. 1900-luvun alun lastenpäiväjuhlien ja kesän 2008 seksuaalivähemmistöjen Pride-karnevaalien väliin mahtuu paljon monenkirjavaa ohjelmaa.

Puistoalueella oli 1990-luvulle saakka vielä voimassa vuoden 1875 asemakaava, joka ei määrännyt erikseen alueen käytöstä tai suojelusta. Ympäristöministeriön vuonna 1998 vahvistama asemakaavamääräys suojelee kasvillisuuden ja erikseen suojeltavaksi määrättyt kohteet. Kaupungin rakennusvirasto on rajoittanut Kaivopuiston käyttöä siten, että juhlakentän suurten yleisötilaisuuksien välillä tulee olla vähintään kahden viikon lepotauko nurmikoille ja istutuksille.

Kaivari on tulevaisuudessakin erilaisten juhlien ja tapahtumien näyttämönä; se on enemmän kuin kulissi. Puistoon, sen rantateille ja kahviloihin, tullaan kauempaakin esittelemään uusia autoja, moottoripyöriä, muita vekottimia tai vaatteita, kuuntelemaan musiikkia, syömään jäätelöä. Hanhien ja kanien liikkumista on vaikeampi rajoittaa. Aika näyttää, miten näihin kaupunkipuistojen ja puutarhojen emigrantteihin suhtaudutaan jatkossa. Toivottavasti käynnissä olevat kunnostustyöt säilyttävät Kaivopuiston vehreyden ja ilmeen hävittämättä aikojen kuluessa muodostunutta imagoa koko kansan ulkoilmakeitaana.

TE

TE

Liikuntapuisto

Vaikka Kaivari ei ole varsinaisesti urheilupuisto, liikunnan iloa on siellä koettu niin kesällä kuin talvella. Maratonia puistossa juostiin 1930- ja 40-luvulla. Sodan jälkeen Kaivohuoneen edustalle jäädytettiin luistinrata. Tuolloin myös vauhdikkaat poro- ja koiravaljakkoajelut toivat tuulahduksen Lapin eksotiikkaa etelän ihmisille. Naisten Kymppi juostiin puistoalueella vuosina 1983–93 osanottajaennätyksen ollessa 32 000. Eräänlaisesta askelharjoittelusta käy myös 2000-luvulla etelässä yleistyneen valkoposkihanhen jätösten väistely. Joskus entisen kylpylärakennuksen lähellä voi nähdä nostokurjen, jolla pääsee yläilmoihin nostamaan sykettä benji-köyden varassa.

Helsinki City Marathon kiertää Kaivopuiston.
Seppo Anttila 2008.

TE

Piknikpuisto

Kaivarin vilkkaampi sesonki alkaa vapusta. Vielä 1900-luvun alussa ruotsinkieliset ylioppilaat juhlistivat Valborgia Kaisaniemessä ja suomenkieliset ylioppilaat Alppilassa, lähellä nykyistä Linnanmäkeä. Poikkeus vakiintuneista tavoista oli vappu 1899, kun venäläistämistoimien kiihtymisen herkistämät ”sveesit” ja ”fennot” juhlivat yhdessä Kaivohuoneella ja sen ympäristössä. Pitkien pöytien ääressä istuttiin ja nautittiin punssia, simaa ja tippaleipiä. 1920-luvulta alkaen suomalaisylioppilaat alkoivat säännöllisemmin vaeltaa Kaivariin.

Nykyään Vapunpäivänä puistoon kerääntyy piknikille sään suosiessa jopa 40–50 000 ihmistä. Kaikki eivät välttämättä ole ylioppilaita tai teekkareita, mutta valkohatut muodostavat enemmistön. Juhlavarustelukin on muuttunut monimuotoisemmaksi: Paikalle raahataan telttoja, pöytiä, kenttäkeittiöitä ja mitä mielikuvituksellisinta rekvisiittaa. Vapun jättämien jälkien siivoaminen on myös tapahtuma sinänsä. Ylimääräisten käymälöiden ja jätesäiliöiden siirto sekä roskien kerääminen alkaa, kun juhlijat nukkuvat kohmeloaan pois. Vuodesta 2005 alkaen Helsingin kaupunki on järjestänyt siivoustalkoot, joiden kannustimena ovat olleet sponsoroidut elokuvaliput: yksi pilletti jokaisesta 20 kuohuviinipullosta. Kaivarissa vietetyt epämuodolliset juhlat kertovat omaa tarinaansa myös nuorisokulttuurin ilmiöistä ja muutoksista. 1990-luvulla puiston näköalakallioista tuli kesäiltaisain pääasiassa 13–17-vuotiaiden tyttöjen ja poikien pussikaljapaikkoja.

Vappuna 1976 "Ullanlinnan mäellä".
Volker von Bonin. HKM.

TE

TE

Musiikkipuisto

Kaupungin avustamat kesäkonsertit Kaivopuistossa alkoivat vuonna 1930. Suojeluskunnan Torvisoittokunta piti puistossa säännöllisesti tahtia yllä koko vuosikymmenen. Toisen maailmansodan aikana oli voimassa yleinen tanssikielto, mutta Svenska Upplysningsbyrån i Helsingfors sai vapusta 1942 lähtien järjestää Kaivarissa keskiviikkoisin kerran kuukaudessa yhteislaulutilaisuuksia. Sodan jälkeen järjestäjätahot vaihtuivat moneen kertaan, mutta jatkuivat säännöllisesti 1950- ja 60-luvulla. Vuonna 1946 suuremmista räjähdyksistä toivuttuaan Sotainvalidien Helsingin piiri järjesti iltatilituksen, joka oli osa suurempaa karnevaalia. Ohjelmassa oli myös yhteislaulua – ja tanssit.

Suuri mutta vähän julkisuutta saanut festivaali Helsingissä oli loppukesän 1962 ”Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII maailmankonferenssi”. Tapahtumia oli ympäri kaupunkia, mutta Kaivarin päätösjuhlissa olleet arviolta 40 000 ihmistä ennakoivat jo entistä suuremmista massatapahtumista. Nurmikonkestokyky oli yleinen puheenaihe. Uudet tuulet puhalsivat Kaivarin ruohikolla myös Helsingin juhlatiikkojen ohjelmistoa uudistettaessa. Juhlatiikkojen johtajana 1969–76 olleen Seppo Nummen aikana klassisen musiikin rinnalle tuli populaarimpia ilmaisohjelmia Espanadille ja -konsertteja Kaivopuistoon. Suomirock-ilmio versoi vahvasti, kun vuonna 1978 perustettu Elävän musiikin yhdistys Elmu laajensi musiikkitalojaan KY:n ja Natsan pieniltä klubeilta ulkoilmaan. Samana kesänä järjestettiin ensimmäinen Elmun organisoima Kaivopuiston ulkoilmakonsertti, joka lanseerattiin nimellä Kansanjuhla. Kesätapahtumien määrä kasvoi ja yleisöä oli runsaasti. Esimerkiksi vuonna 1991 Kaivopuistossa oli 25 erilaista tilaisuutta ja kuusi konserttia. Kansa ”pogosi” Kaivarissa Elmun järjestämänä vuoteen 1999 saakka. Seuraavalla vuosituhanella yhteistyökumppaniksi tuli Helsingin kaupungin kulttuuriasiainkeskus ja ”Kansanjuhlat” vaihtuivat ”Kesäkaivariksi”. Yleisöennätyksenä pidetään kolumbialaisen Shakiran konserttia kesäkuussa 2002: kuuntelijoita oli epävirallisten arvioiden mukaan noin 80 000.

Tuomari Nurmio ja Köyhien Ystävät esiintymässä 1979 Kaivopuiston Kansanjuhlissa. Reijo Pasanen. HKM.

Uskolliset fanit. Reijo
Pasanen 1979. HKM.

TE

HUVIKÄVELIJÄT

Osa Kaivopuiston maisemaa ovat 175 vuoden ajan olleet itse maiseman tarkastelijat, promenadien käyskentelijät ja kallioille nousijat. Puistoon luonteeseen porvarillisen julkisuuden näyttämönä kuuluu se, että flaneeraajat, lastenrattaiden työntelijät ja rullaluistelijat ovat itsekin asettautuneet näytteille, tarkasteltavaksi ja ihailtavaksi.

Kulmakunnalla lapsuutensa elänyt Esa Arra muisteli 1920-luvun alun huvikävelijöitä:

Heitä tuli kahta tietä: toiset tulivat Etelärannasta Katolisen kirkon ohi, vanhaa Puistotietä alas sivu Kaivuhuoneen kääntyen Ullanlinnan kohdalla oikealle johtavalle rantatielle, – toiset taas tulivat Neitsytpolkua alas, ylittivät Merikadun ja lähtivät kävelemään rantatietä kallion ympäri. Kahdelta suunnalta näin tulevat kävelijät sivuuttivat toisiaan kaiken aikaa, ja kun he yleensä olivat herrasväkeä, monet tunsivat toisensa ja tervehtivät kohteliaasti. Tervehtiessä toisiaan miehet nappasivat kävelykepin vasempaan käteensä, kohottivat oikealla hattuaan – aikaisemmin keväällä tavallisesti knallia, kesällä panamahattua – äkillisellä liikkeellä noin kahdeksan tuumaa kohtisuoraan ylöspäin samalla lausuen joko ”terveeksi” tai ”tsheenare”. Jos rouva oli vieressä, hän tavallisesti nyökäytti päätään vastaanantulijalle noin tuuman, mutta hartioiden eivätkään saaneet liikahtaa, ettei vaikuttanut alen-

tuvaiselta. Naistuttavia tervehtiessään herrasmiehet tekivät pienen kumarruksen –.

Eläkkeellä olevat kävelijät saapuivat jo päiväsai-kaan, virassa olevat illansuussa, viisikymmentä täyttäneillä miehillä oli knallien lisäksi hopeapäiset kepit, kaikilla rouvat mukanaan käsikoukussa, – vaateparsi oli yleisesti tumma, vanhempien naisten hameet ulottuivat nilkkoihin ja peittivät korkeakorkoisten nahkenkien pitkät varret, mutta

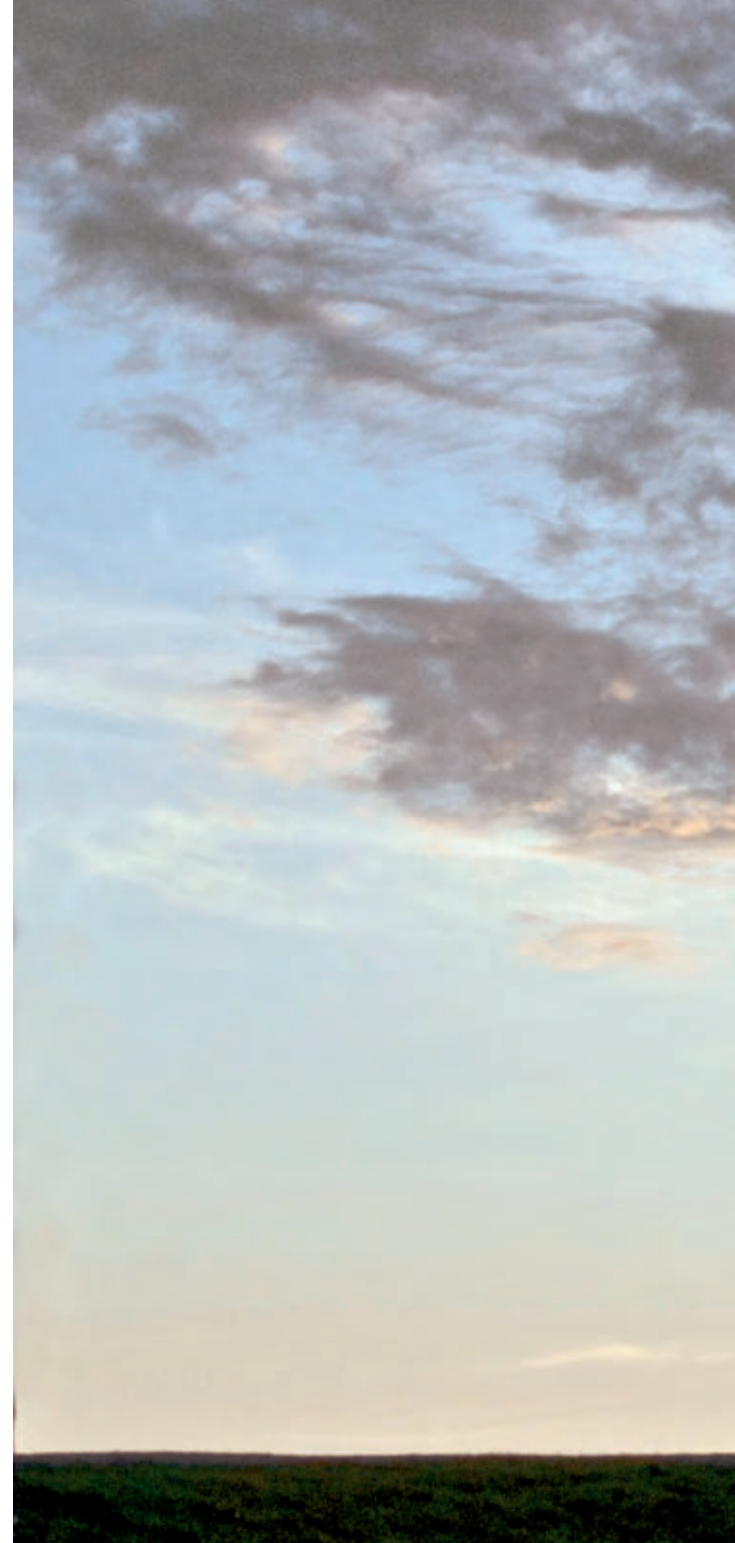
nuorempien naisten hameet alkoivat yhtäkkiä lyhentyä näinä 20-luvun alkuvuosina. Kevään merkkinä näkyi naisten hatuissa punaista ja sinistä väriä, monet vanhemmat heistä käyttivät vielä harsoa, – yhteistä sekä miehille että naisille oli juhmallinen pystyasento ja kasvojen totinen ilme, jossa kuvastui yhteiskunnallinen asema. Askelet olivat pidättyvän hitaat, kuten säätyläisten kävelyta-pan sopi.

Suuri puistokäytävä 1910-luvun eleganssissaan. HKM.

1950-luvun äitejä ja lapsia Kaivopuiston syksyssä. HKM.

Nainen ja päivänvarjo. Nils Wasastjerna n. 1910. HKM.

LÄHTEET- JA KIRJALLISUUS

Hienostosaareke

- ¹ Buddemeyer, Heinz: *Panorama, Diorama, Photographie. Entstehung und Wirkung neuer Medien im 19. Jahrhundert*. München 1970.
- ² Benjamin, Walter: *The Arcades Project*. Harvard University Press, Cambridge, MA 1999; Green, Nicholas: *The Spectacle of Nature. Landscape and bourgeois culture in 19th-century France*. Manchester University Press, Manchester & New York 1991; de Cauter, Lieven: "The Panoramic Ecstasy: On World Exhibition and the Disintegration of Experience." *Theory, Culture & Society* 10 (1993), 1–23.
- ³ Hoving, Victor: *Henrik Borgström. En storborgare i det gamla Helsingfors*. Söderström & Co, Helsingfors 1949; Suolahti, Eino: *Helsingfors 1550–1950*. Söderström & Co, Helsingfors 1950.
- ⁴ Heikel, Axel O.: *Brunnsparkens historia 1834–1886*. Söderström & Co, Helsingfors 1919.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Ibid.
- ⁷ Sit. Heikel 1919, suom. MH. Grotin alkuperäiskuvaus julkaistu *Sovremennikissä* 1840.
- ⁸ Berndtson, Fredrik: *Historisk-topografisk teckning till panorama af Helsingfors*. Helsingfors 1847, suom. MH.

- ⁹ Heikel 1919; *Helsinki Sakari Topeliuksen kuvaamana*. Helsinki 1940.
- ¹⁰ Häyrynen, Maunu: "Kaupunkipuistot historiallisen kaupunkiympäristön osana". *Agricolan tietosanomat* 4 (1998); <http://agricola.utu.fi/tietosanomat/numero4-98/puistot.html> (luettu 18.10.2008).
- ¹¹ *Helsinki Sakari Topeliuksen kuvaamana* 1940.
- ¹² Heikel 1919; Lindberg, Carolus & Gabriel Rein: "Asemakaavoittelu ja rakennustaide." *Helsingin kaupungin historia* III:1. Toim. Rosén, Ragnar et al. Helsinki 1950.
- ¹³ Helsingfors 16.10.1880; *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta* 1883.

Kaivopuiston kylpylän kukoistus

Heikel emt.
Helminen, Martti – Lukander, Aslak: *Helsingin suuropommitukset helmikuussa 1944*. Helsinki 2004.
Hoffman, Kai: "Hartwall, Victor". *Suomen kansallisbiografia* 3. Helsinki 2004.
Ojala, Jari: "Borgström, Henrik". *Suomen kansallisbiografia* 1. Helsinki 2003.
Tommila, Päiviö: *Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–50-luvuilla*. Helsinki-Seura. Helsinki 1955.

Rauhaniemi ja ruhtinatar Zinaida Jusupoff

Heikel emt, sit. s. 99, suom. MOS.

Kalliolinna

Heikel emt.

Luther, Georg: "Rabbe, Frans Johan". *Suomen kansallisbiografia* 8. SKS. Helsinki 2006.

Kaivopuiston asukkaita

Heikel emt, sit s. 109–110 ja 112–113, suom. MOS.
Aho, Jouko: "Westermarck, Edvard". *Suomen kansallisbiografia* 10. SKS. Helsinki 2007.
Autio, Veli-Matti: "Nyberg". *Suomen kansallisbiografia* 7. SKS. Helsinki 2006.
Damstén, Birger: *Stockmann genom hundra år*. Helsingfors 1961.
Kontinen, Riitta: "Westermarck, Helena". *Suomen kansallisbiografia* 10.
Kontinen, Riitta: "Wiik, Maria". *Suomen kansallisbiografia* 10.
Mäkelä-Alitalo, Anneli: "Ottiliana Henrika Nyberg". *Suomen kansallisbiografia* 7.
Piilahti, Kari-Matti: "Parviainen". *Suomen kansallisbiografia* 7.

Reitala, Aimo: ”Kleineh, Oscar”. *Suomen kansallisbiografia* 5. SKS. Helsinki 2005.

Tivoliteatteri – Puistoteatteri

- ¹⁴ Helsingfors Tidningar 7.6.1843.
¹⁵ Hirn, Sven: *Kaiken kansan huvit. Tivolitoimintaamme 1800-luvulla*. SKS. Helsinki 1986, 34.
¹⁶ Heikel emt, 138; Wasastjerna, Nils: *Helsingfors tre kulturverk*. Söderström & Co. Helsingfors 1948, 121; Helsingfors Dagbladet 20.6.1863.
¹⁷ Finlands Allmänna Tidning 6.8.1858. Suom. MOS; Hirn 1986 emt.
¹⁸ Suometar 3.7.1865.
¹⁹ Aspelin-Haapkylä, Eliel: *Suomalaisen Teatterin historia I*. SKS. Helsinki 1906, 18 ja 35.
²⁰ ”Nägot om theatrar”. Finlands Allmänna Tidning 30.7., 31.7. ja 1.8.1867.
²¹ Helsingfors Dagbladet 6.3.1867.
²² Heikel emt, 138–139.
²³ Wasenius, K. F. ”Minnen från orkesterlifvet i Helsingfors på 1870-talet”. *Veckans krönika* 15/1912, suom. MOS.
²⁴ Hufvudstadsbladet 10.8.1872.
²⁵ Wasastjerna emt, 122–124; Aspelin, Eliel: *Suomalaisen Teatterin historia II*. SKS. Helsinki 1907, 127 ja viite.

Teollisuusnäyttely 1876

Rönehholm, Harry: *Markkinat, messut ja näyttelyt*. Suomen Messut. Helsinki 1945.
 Wasastjerna emt.

Cygnauksen galleria

Heikel emt, sit. s. 161–162, suom. MOS.

Promenadipuisto

- ²⁶ Åström, Sven-Erik: *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier i stadens inre differentiering 1810–1910*. Helsingfors 1957.
²⁷ Heikel emt; Wasastjerna emt; Smeds, Kerstin: *Helsingfors–Paris. Finland på världsutställningarna 1851–1900*. SLF, Helsingfors 1996.
²⁸ *Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat* (HKPA) 6 & 13/1884; HKPA 26/1888; Heikel emt.
²⁹ Nya Pressen 28.10.1890, suom. MH.
³⁰ Nya Pressen 1.9.1889, suom. MH.
³¹ Nya Pressen 20.6.1888.
³² Helsingin kaupunginarkisto/Kaupunginvaltuuston arkisto Ca:15, rahatoimikamari kaupunginvaltuustolle 5.4.1889; HKPA 34/1889; KHKK 1889.
³³ Meyer, Gustav: *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*. 3. Ausdruck. Berlin 1895 (1860); *Stockholm, Sveriges hufvudstad skildrad med anledning af allmänna konst- och industriutställningen 1897*, 2. Red. Dahlgren, E. W. Stockholm 1897; Asker, Bertil: *Stockholms parker. Innerstaden*. Stockholmsmonografier 62, Stockholms tekniska historia II. Stockholm 1986; Nolin, Catharina: *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Byggförlaget. Stockholm 1999.
³⁴ Häyrynen, Maunu: *Maisemapuistosta reformipuistoon, Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki-Seura. Helsinki 1994.
³⁵ Ibid.
³⁶ Hufvudstadsbladet (Hbl) 11.12.1889; Hbl 8.1890; Häyrynen 1994.
³⁷ HKPA 26/1888; KHKK 1893; KHKK 1899; HKPA 36/1906; KHKK 1907; Häyrynen 1994.
³⁸ Sonck, Lars: ”Modärn vandalism. Helsingfors stadsplan”. *Finsk Tidskrift* 1898, 262 – 287.

³⁹ Häyrynen 1994.

⁴⁰ Puutarha 3/1900.

⁴¹ Puutarha 9/1902; S[oikkeli], K[aarle]: ”Puistot.” *Tietosanakirja* III, toim. Wichman, Yrjö et al. Helsinki 1911; Häyrynen 1994.

⁴² Vrt. Scobey, David: ”Anatomy of the promenade: The politics of bourgeois sociability in 19th-century New York.” *Social History* 17 (2) 1992, 203–228.

⁴³ HKPA 15/1891.

⁴⁴ KHKK 1904.

⁴⁵ HKA/Puutarhalautakunnan arkisto Ca:3, puutarhalautakunta vt. poliisimestarille 9.6.1910.

⁴⁶ Esim. Hbl 13.6.1913.

⁴⁷ Jung, Bertel: ”Hvad kunde ur stadsplanesynpunktens göras, för att af Helsingfors skapa en omtyckt och välbesökt turiststad?” *Helsingfors som bad-, rekreations- och turistort*. Red. Anderson, Amos. Helsingfors 1909; vrt. Lindberg, Carolus: ”Förlag till reglering av havshamnen jämte närliggande områden i Helsingfors.” *Arkitekten* (4-5) 1950, 45–48.

⁴⁸ KHKK 1930.

Hienostovarieteesta puisto-operettiin

⁴⁹ Hertzberg, Rafael: *Helsinki herra Hertzbergin silmin*. Toim. Rolf Martinsen. Helsinki-Seura. Helsinki 2004 (1888), 64. Suom. Rolf Martinsen.

⁵⁰ Hirn, Sven: *Huvia ja herkkuja. Helsinkiläistä hotellija ravintolaelämää ennen itsenäisyyden aikaa*. SKS. Helsinki 2007, 56–61, 69–71, 82–83, 90.

⁵¹ Päivälehti 4.11. ja 8.11.1892.

⁵² Päivälehti 5.11.1892.

⁵³ Hirn, Sven: ”Deutsche Theatergastspiele in Finnland, 1735 bis 1918”. *Das deutschsprachige Theater im baltischen Raum, 1630–1918*. Toim. Laurence P. A. Kitsching. Thalia Germanica. Peter Lang.

- Frankfurt 1997, 152–153.
- ⁵⁴ Hirn 2007, 117.
- ⁵⁵ Hirn 2007, 114–117; Kivijärvi, Erkki: *Aurinko pais-
taa niin hyvien kuin pahojenkin päälle*. Otava. Hel-
sinki 1932, 80.
- ⁵⁶ Hirn 2007, 118–119; Svenska Teaternin johtokun-
nan ptk 3.7.1916, 14.2. ja 21.2.1917. Svenska Teater-
nin arkisto.
- ⁵⁷ Hirn, Sven: *Operett i Finland 1860–1918*. SLS. Hel-
singsfors 1992, 157–158; Seppälä 2007, 317 ja viite
986.
- ⁵⁸ Schildt, Runar: *Armas Fager*. Helsinki 1991 (1920),
s. 7–8. Suom. Liisa Ryömä.
- ⁵⁹ Wahlroos, Thure: *Teaterminnen I*. Särtryck ur Åbo
Underrättelser 1968. Åbo 1969, 44.
- ⁶⁰ Suomen Sosialidemokraatti 21.5. ja 24.7.1923; m.
Lüchou, Nils: *Teaterstaden Helsingfors under tre
decennier*. Toim. Marianne Lüchou. Söderström.
Helsingfors 1960.

Käsipohjaa vai koiraa?

Kaivopuiston uimalaitos

- Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallin-
nosta 1930, 1931, 1935 ja 1945
- Gorbatow, Monica: *Uiminen Helsingissä*. Helsingin
kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja 3/2007.
Helsinki 2007.
- Laakkonen, Simo: *Vesiensuojelun synty. Helsingin ja
sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928*. Hel-
sinki 2001.
- Lehto, Marja-Liisa ja Vainio, Sinikka: *”Polskis” – Hel-
singin uimaranat 1761–1961*. Helsingin kaupungin-
museon näyttelyjulkaisu 1980.
- Tommila emt.
- Suomen pankin rahanarvolaskuri osoitteessa [http://
www.rahamuseo.fi/multi_laskuri.html](http://www.rahamuseo.fi/multi_laskuri.html)

Marmoripalatsi

- Heikel emt.
<http://www.oikeus.fi/tyotuomioistuin/2648.htm>

Salus-sairaala

- Wihurin tutkimuslaitoksen kotisivut [http://www.
wri.fi](http://www.wri.fi)
- Kardiologisen Seuran historiaa Sydänäni 2006, osoit-
teessa: [http://www.terveysportti.fi/kotisivut/docs/
f722575701/pentti_halonen_s14_18.pdf](http://www.terveysportti.fi/kotisivut/docs/f722575701/pentti_halonen_s14_18.pdf)
- Helsingin julkiset veistokset -sivusto: [http://www.
taidemuseo.hel.fi/suomi/veisto/veistossivu.
html?id=279&sortby=artist](http://www.taidemuseo.hel.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=279&sortby=artist)

Kaivopuiston orkesteri 1870- ja 1950-luvulla

- Wasenius 1912 emt.
- Hirn 1992 emt.
- Runne, Ossi: *Ossi Runne – trumpetilla ja tahtipuikol-
la*. Toim. Pertti Luhtala. Helsinki 2003, sit. s. 119
ja 120.

Puuhamaa

- ⁶¹ KHKK 1944 I; KHKK 1946 II.
- ⁶² KHKK 1926.
- ⁶³ Åström, Sven-Erik: ”Kaupunkiyhteiskunta mur-
rosvaiheessa. *Helsingin kaupungin historia* IV:2.
Toim. Rosén, Ragnar et al. SKS. Helsinki 1956.
- ⁶⁴ KHKK 1945 I.
- ⁶⁵ Aaltonen, Sami: *Aavetaloja*. Nemo, Helsinki
2002.
- ⁶⁶ Kallinen, Ari: ”Graf Zeppelinin Helsingin yllä.”
Pallo.net, <http://pallo.net/artikkelit/12127/> (luet-
tu 18.10.2008).
- ⁶⁷ KHKK 1944 II.

- ⁶⁸ Virtanen, Seppo: ”Marskimarssi”. *Punatähdet*,
<http://www.punatahdet.com/piisitmuut.html#8>
(luettu 18.10.2008).
- ⁶⁹ *Suomen kansallismografia* 3. Edita & Suomen
elokuva-arkisto, Helsinki 2002.
- ⁷⁰ *Suomen kansallismografia* 5. Edita & Suomen
elokuva-arkisto, Helsinki 1989.
- ⁷¹ Rauta, Riku [Aake Jermo]: *Murha Tähtitornin-
mäellä, salapoliisiromaani Helsingistä*. Helsinki
1947; *Rikos ei kannata, kuuluisia suomalaisia ri-
koksia*. Toim. Sainio, Mauri. Tammi. Helsinki
1966.
- ⁷² *Suomen kansallismografia* 7. Edita & Suomen
elokuva-arkisto. Helsinki 2002.
- ⁷³ Helsingin Sanomat 30.6.1997.
- ⁷⁴ Helsingin Sanomat 3.1.1997.

Kaivopuisto: Le maison des Corps Diplomatiques

- Lind, Tommi ja Nevanlinna, Hanna: *Kaivopuiston
kaupunginosan inventointi*. Helsingin kaupungin-
museon tutkimuksia ja raportteja 1/2002.
- Manninen, Antti: *Puretut talot – 100 tarinaa Helsingistä*. Helsinki 2005.
- Ollila, Kaija ja Toppari, Kirsti: *Puhvelista punatulk-
kuun. Helsingin vanhoja kortteleita*. 5. p. Helsinki
1984.
- Arkkitehti-lehden tietokanta 1903–2006: [http://viiva.
kuvio.helsinki.fi/ark2001/index.htm](http://viiva.kuvio.helsinki.fi/ark2001/index.htm)
- Britannian suurlähetystön kotisivut: [http://www.bri-
tishembassy.gov.uk](http://www.britishembassy.gov.uk)
- Kalm, Mart: ”Lähetystörakennuksen arkkitehtuuri”
sivustolla [http://www.estemb.fi/suurlahetysto/ark-
kitehtuuri](http://www.estemb.fi/suurlahetysto/ark-
kitehtuuri)

Mannerheim-museo

Mannerheim-museon kotisivut

”Aukosta näin pyöreästä ne kauniit kappaleet, joit’ Taivas kantaa”

KHKK 1926.

<http://www.ursa.fi/>

Markku Sarimaan (Ursa) tiedonanto.

Huvikävelijät

Arra, Esa: ”*Kaivopuiston kuningatar*”. Lahti 1974, sit.
s. 165–166.

Koko kansan Kaivopuisto

Kaivopuiston asemakaavan muutoksia koskevat muis-
tiot 1995–1996. Helsingin kaupunginmuseo.

KHKK 1925–1965.

Hertzberg emt.

Helsinki Zachris Topeliuksen silmin. Toim. Rolf Mar-
tinsen. Helsinki-Seura. Helsinki 2006.

Häyrynen 1994 emt.

Lind, Tommi ja Nevanlinna, Hanna emt.

*Sydän on hyvä. Zachris Topeliuksen kirjoituksia Hel-
singistä*. Toim. Rolf Martinsen. Helsinki-Seura.
Helsinki 2003.

Tommila emt.

*Yhdeksän mustaa joutsenta. Swanin sisarusten kirjei-
tä: kokemuksia, elämyksiä ja ajatuksia autonomian
ajan Suomessa*. Toim. Antero Manninen. SKS. Hel-
sinki 1993.

ELMU:n kotisivut <http://www.elmu.fi/>

HKR:n tarkastaja Jouni Paasosen haastattelu

Café Ursula

– Kahvilaelämyksiä vuodesta 1952.
Avoinna joka päivä.

V I K S

N E N

Tingbrytare

Skeppslocka

Hölmén

Hölmén

Skarpskytte

Jägaregatan

Bereg

Skepps

redare

gata

Hars

gata

Helsingin kartta 1878. HKA.

Kaivopuisto perustettiin 175 vuotta sitten Helsingin keitaaksi, jonka kylpylä ja ravintola vetivät turisteja puoleensa kaukomaita myöten. Sen jälkeen tämä pääkaupunkimme silmäterä on kokenut monenlaisia vaiheita ja muodonmuutoksia. Se on nähnyt menneinä vuosisatoina loistokkaita juhlia, massatapahtumia ja suurvaltasotia. Entä 2000-luvulla?

Kaivopuisto kuvaa eteläisimmän Helsingin historiaa ja nykypäivää viihdyttävän asiantuntevasti maisemantutkimuksen professori Maunu Häyrysen johdolla. Teoksen upeassa kuvituksessa Taneli Eskolan valokuvat käyvät vuoropuhelua historiallisten kuvien kanssa.

ISSN 0421-2835
ISBN 978-951-9418-16-2
92.833

